

Újvári Emese
A NEMZETKÖZI TERRORIZMUS ÉS A NEMZETKÖZI TERRORIZMUS ELLENI
KÜZDELEM

Bevezetés

Napjainkban a terrorizmus világszerte fenyegető veszéllyé vált, a legmodernebb technikák állnak a merénylők rendelkezésére, melyek hatalmas pusztításokat tudnak előidézni. Tovább nehezíti a helyzetet az a tény is, hogy a terrorizmus egyes formáinál a merénylők szankciókkal való fenyegetése gyakorlatilag teljesen eredménytelen, hiszen minden további nélkül készek magukat is feláldozni a cél érdekében. Különösen igaz ez az öngyilkos merénylőkre. Kérdés, hogy mit tett, mit tehet ilyen helyzetben az államok közössége és a nemzetközi jog a fenyegető veszély elhárítása, vagy legalábbis csökkentése érdekében.

A jelen tanulmány ennek a kérdésnek a vizsgálatát tartalmazza, bemutatva a terrorizmus egységes fogalmának megalkotásával kapcsolatos nehézségeket, magának a terrorizmusnak a szerteágazó jelenségét, egyes típusait, a terrorizmus és az állam kapcsolatának különböző módozatait, továbbá a terrorizmus különböző generációinak jellegzetességeit. Ezt követően sor kerül az ENSZ égisze alatt született különböző terrorizmusellenes egyezmények főbb jellemzőinek rövid ismertetésére is. Majd a terrorizmusra adott lehetséges válaszok problematikájának vizsgálata következik különös tekintettel a terrorizmust támogató országokkal szembeni fegyveres erőszak önvédelmi jogra alapozott alkalmazásának lehetőségére. Kiemelve itt az Egyesült Államok és szövetségesei által Afganisztán és a tálib rendszer ellen alkalmazott fegyveres intézkedéseket.

A tanulmány a nemzetközi terrorizmus problémáját vizsgálja, nem tér ki az egy adott állam határain belül folytatott terrorcselekmények vizsgálatára.

1. A terrorizmus fogalma

Az ENSZ keretében évtizedekig hiába próbáltak egy terrorellenes egyezményt létrehozni, amelyben a terrorizmus olyan fogalmának kialakítására kerülhetett volna sor, amellyel mindenki egyetértett volna. A Biztonsági Tanács 2001. szeptember 11-ét követően ellenszavazat nélkül elfogadott egy határozatot, amely az ENSZ valamennyi tagállamát a terrorizmus elleni harc támogatására kötelezte. Egy általánosan elfogadott terrorizmusfogalom

ekkor sem jött létre, viszont a tagok a definíció hiányában is egyet értettek abban, hogy fel kell lépni a terrorizmus ellen.

Egy egységes definíció megalkotása több nehézségbe is ütközik. Problémát okoz egyrészt a modern terrorizmus számos megjelenési formája. Egy olyan fogalom, amely valamennyi formát felölelné valószínűleg annyira absztrakt lenne, hogy nem bírna nagy jelentőséggel a gyakorlat számára. Tovább nehezíti a kérdést, hogy a terrorizmus nem új jelenség, már a Kr. u. 1. sz.-ban is előfordultak olyan merényletek, amelyekre ezt az elnevezést alkalmazni lehet. Más részről pedig igencsak nehéz a terrorcselekmények meghatározott formáit egyes, a szervezett bűnözés körében elkövetett meghatározott bűncselekményektől elhatárolni. Nehézséget okoz továbbá az is, hogy a terrorizmus fogalma negatív érzelmeket kelt, így egy cselekmény terrorcselekménykénti értékelése szükségszerűen szubjektív elemeket is tartalmaz, így a legtöbb definíció erősen érdekorientált megítélési szempontokon alapul. Így például maguk a terroristák többnyire ellenállóknak, vagy szabadságharcosoknak nevezik magukat.

Az egységes definíció megszületésének legfontosabb akadályát tehát az képezi, hogy a nézőpontok és az érdekek rendkívül sokfélék és egymással szemben állók, mint ahogy a terrorizmus fogalma alá bevonható tevékenységek is. Így például míg valaki az egyik nézőpontból szemlélve terrorista, addig egy másik nézőpontból szabadságharcos. Így igen nehéz olyan definíciót találni, amit mindenki el tudna fogadni. Például 2001. október elsején a Frankfurter Allgemeinen Zeitung egyik vezércikkében a következőképp definiálták a terrorizmust: *„Aki nyers erőszakkal félelmet és rémületet kelt a civil lakosság körében, azzal a szándékkal, hogy kormányokra vagy közösségekre a politikai, vagy vallási akarát ráerőszakolja, az a nyugati keresztény értelmezés szerint terrorista.”* Kérdés, hogy vajon miért nem tudja minden állam ezt a definíciót egységesen elfogadni. A válasz az érdekek szemben állása és a nézőpontok különbözősége. Elég csak Hiroshimára gondolni. A fenti fogalom tökéletesen ráillik az ott történetekre is...

Egy egységes fogalom megalkotásával kapcsolatos minden nehézség ellenére azonban az államok az egyre gyakoribbá váló terrorista akciók következtében rákényszerültek arra, hogy ha az átfogó fogalomban nem is, de legalább az egyes rész-cselekmények megfogalmazásban és büntetendővé nyilvánításában egyetértsenek.

Erre leginkább azért volt szükség, hogy a terrorizmus fogalmába vonható cselekményeket megfosszák politikai jellegüktől, s így lehetővé tegyék a tettesek kiadását. Ehhez fontos tisztázni a nemzetközi szerződésekben, hogy melyek azok a cselekmények, amelyek súlyuknál és erőszakos jellegüknél fogva elveszítik a politikai jellegüket.

Már 1856-ban megszületett az ún. belga merényleti záradék, a III. Napóleon elleni sikertelen brüsszeli akciót követően. Innentől kezdve a Belgium által kötött kiadatási egyezményekben szerepelt az a kikötés, hogy az uralkodó és családja elleni merénylet nem tekinthető politikai bűncselekménynek, így annak elkövetőjét ki lehet adni.

A következő ide vonatkozó szerződés Sándor jugoszláv király és Barthou francia külügyminiszter meggyilkolására való reakcióként jött létre. „A terrorizmus megelőzéséről és leküzdéséről szóló genfi egyezmény”-t a Népszövetség szakértői bizottsága dolgozta ki 1937-ben. Az egyezmény a következőképpen definiálja a terrorcselekményeket: *„olyan kriminális cselekmények, amelyek egy állam ellen irányulnak, és amelyek azt a célt követik, hogy meghatározott személyeket, emberek egy csoportját, vagy a nyilvánosságot megfélemlítsék.”* Ezt követően pedig explicite is sor kerül néhány tényállás meghatározására. Az egyezmény azonban soha nem lépett hatályba.

A 70-es években újra napirendre került a téma. Ezúttal az Egyesült Államok javaslatára már az ENSZ Közgyűlése foglalkozott a kérdéssel 1972-ben, mivel ebben az időszakban igen gyakorivá váltak a repülőgép eltérítések és a túszejtő akciók, melyek során az áldozatok többsége amerikai állampolgár volt. Erre és az ezt követően született egyezményekre is általánosan jellemző, hogy az együttműködésre és a megelőzésre köteleznek, valamint, hogy meghatározzák, és büntetni rendelik az egyes, általuk szabályozott terrorista cselekmények tényállásait. Továbbá arra az elvre épülnek, hogy az egyezmények tárgyi hatálya alá tartozó cselekményeket elkövető személyeket az érintett államnak vagy magának kell eljárás alá vonni, és a bűnösségük megállapítása esetén megbüntetni, vagy pedig a rájuk vonatkozó kiadatási kérelemnek kell eleget tennie. (*„aut dedere, aut iudicare”*)

Meg kell még továbbá említeni, hogy európai szinten sikerült egységre jutni. 1997-ben ugyanis az Európa Parlamentben megalkották a következő fogalmat, melynek értelmében a terrorizmust *„kriminális cselekménynek kell tekinteni, amely erőszak alkalmazásával, vagy az azzal való fenyegetéssel jogállamokban akar megváltoztatni politikai, gazdasági, vagy társadalmi struktúrákat, és ezáltal különbözik egyéb államokban történő olyan ellenállási akcióktól, amelyek a maguk részéről terrorisztikus jellegűek.* Ennek a fogalomnak azonban az univerzális nemzetközi jogban csekély a jelentősége, éppen a jogállamiság fogalmi elemként történő szerepeltetése miatt.

A jogtudományban több definíció is született, így például Laqueur a következőképp határozza meg a terrorizmust: *„erőszak alkalmazása egy csoport által, amely politikai, vagy vallási célból általában egy kormány ellen, de olykor más etnikai csoportok, osztályok, vallások vagy politikai mozgalmak ellen is irányul.”*

Scheerer pedig azzal a fogalommal ért egyet, amely az alábbi módon írja le a terrorizmus jelenségét: *„elsőként közvetlen fizikai erőszakot kiváltó szándékosan elkövetett cselekedetek sorozata, amely másodsorban előre láthatatlan, de szisztematikus, harmadsorban az a célja, hogy a közvetlenül érintett áldozatokon kívüli személyekre pszichikai hatást gyakoroljon, negyedrészt pedig politikai stratégia keretében kerül kifejtésre”*. Ennek értelmében a terrorizmus legfőbb jellegzetessége, hogy az egy olyan fizikai erőszak, amely a háborús cselekményektől abban különbözik, hogy elsősorban nem a konkrét áldozatokra tevődik a hangsúly, hanem arra a pszichikai hatásra, amit az emberi élet kioltásával más, közvetlenül nem érintett személyekre fejt ki.

Klein egyenesen úgy véli, hogy a terrorcselekményeket kiváltó helyzetek, okok, illetőleg szándékok miatt egy egységes univerzális fogalom megalkotása adott esetben a nemzetközi terrorizmussal szembeni fellépést meg is hiúsíthatná. Ennek ellenére is úgy gondolja azonban, hogy a terrorizmus fogalmának vannak olyan jelentős elemei, amelyek kapcsán konszenzus van. *„Olyan akciókról van szó, amelyek célja, hogy a fegyveres konfliktusban aktívan nem résztvevő személyek megölése, illetve súlyos sebesülések okozása révén egy kormányt, vagy egy nemzetközi szervezetet politikai okokból megfélemlítsenek.”*

2. A terrorizmus típusai

Ahogy az már korábban említésre került, leginkább azért nehéz egyetértésre jutni a terrorizmus definíciója kapcsán, mert ez a fogalom különböző motivációkból elkövetett eltérő tényállású cselekmények széles spektrumát öleli fel, melyek kapcsán a legkülönbözőbb célok és érdekek ütköznek egymással.

A terror elnevezést (*„la terreur”*) legelőször az erőszakuralom megjelölésére szolgált, azt a francia forradalom második szakasza, a Robespierre és Saint-Just neve által fémjelzett „nagy félelem időszaka” alatt vezették be a politikai nyelvhasználatba.

Scheerer szerint a terrorizmus tipizálása során meg kell különböztetni egymástól egyfelől az államon belüli, vagy adott esetben regionális terrorizmust, másfelől pedig a nemzetközi, vagy globális terrorizmust. Így például a Front de Libération Nationale Curse Korzika függetlenségéért küzd, és szinte csak annak a területén fejt ki tevékenységét. A globális terrorizmus legjobb példaként pedig az Al-Kaida említhető meg.

Hasonlóképp meg lehet egymástól különböztetni a terrorizmus egyes típusait az alapján is, hogy a terrorcselekményeket egy állam, vagy pedig magánszemélyek fejtik-e ki, és hogy

ennek megfelelően az alávetett helyzetben lévő civillakosság megbénítását, vagy pedig a hatalmon lévők provokálását célozzák-e meg.

Az államterrorizmus valamely formája a modernkor előtti államiságot bizonyos mértékben szükségszerűen jellemezte, de sajátja volt a hitleri, illetve sztálini diktatúráknak is. Scheerer itt említi meg azt az esetet is, amikor az uralkodó osztálytól bizonyos privilégiumokat megvonnak, de annak tagjai az események adott irányba történő fejlődésébe nem hajlandóak belenyugodni. Erre megfelelő példaként a Ku Klux Klan mozgalmat lehet megemlíteni.

A magánszemélyek által kifejtett terrorizmus, vagy más néven lázadó terrorizmus első csoportjába sorolja Scheerer a francia forradalomban a terror időszakát, vagy például a lenini terrort is, és közös jellemzőként pedig a politikai önfejlődés remélt folyamatának elmaradását említi meg. A második csoportba a nemzeti önrendelkezés célját követő csoportok tartoznak, amely mozgalmakat a szemben álló fél szemszögéből tekintve többnyire szeparatistának szoktak nevezni. Az etnoszeparatista terrorizmus példaként említhető meg a horvát Usztasa vagy az észak-írországi IRA. A harmadik csoportba pedig azok a terrorista mozgalmak tartoznak, amelyek nem annyira a nemzeti önállóságra, hanem sokkal inkább a vallási, vagy etnikai önrendelkezésre törekednek, még akkor is, ha ez adott esetben a nemzeti függetlenség, vagy az állami szuverenitás követelményével kapcsolódik össze. Ebbe a kategóriába tartozik az Al-Kaida, melynek célja az iszlám világ megszabadítása a nyugati, orosz, vagy egyéb idegen megszállóktól, illetve befolyástól.

Klein szerint ma nemzetközi jogi szempontból a klasszikus értelemben vett államterrorizmus már nem jelent alapvető problémát. Az emberi jogok, melyek tiszteletben tartása az államok kötelessége, megfelelő védelmet nyújtanak az állami erőszakkal szemben, legalábbis nemzetközi jogi értelemben. Az alapvető emberi jogok megsértése az adott államon belül nem az egyes államok magánügye többé, hanem minden más állam is követelheti azok tiszteletben tartását. Az emberi jogok súlyos megsértését az ENSZ Biztonsági Tanácsa a világbéke és a nemzetközi biztonság veszélyeztetésének tekinti, és ilyen esetekben lehetővé teszi az államközösség számára a jogsértő állammal szemben kényszerintézkedések alkalmazását, illetőleg adott esetben egyes államokat is felhatalmazhat a Biztonsági Tanács a fegyveres humanitárius beavatkozásra. Ez volt a helyzet Koszovóban is.

Ezzel szemben a nem államok által gyakorolt nemzetközi terrorizmus új kihívásokat jelent a nemzetközi jog számára, mivel az, mint államközi jog elsősorban az államok egymás közötti kapcsolatát szabályozza. Kérdés tehát, hogy az elsősorban az államközi kapcsolatokat szabályozó nemzetközi jog alkalmazható-e a nem állami jellegű, nemzetközileg tevékenykedő terrorszervezetek vonatkozásában, ide értve a fegyveres beavatkozást is, vagy pedig az egyes államoknak az ezekkel a terrorszervezetekkel szembeni fellépése a nemzetközi jog keretein kívül áll.

Hasonlóképpen problémás az a helyzet is, amikor a terrorcselekményeket nem államok fejtik ki, de azok valamilyen módon mégis csak támogatják a terrorszervezeteket. Gießmann az államilag „eltűrt” terrorcselekményeket, illetőleg azokat az ilyen jellegű cselekményeket, amelyekben maguk az egyes kormányok is részesek, a következő öt csoportba sorolja:

Az első csoportba az egy fennálló hatalmi rend ellen politikai célból elkövetett erőszakos cselekmények tartoznak, melyeket egy állam határain belül fejtenek ki. Ezeknek az „alulról kifejtett” terrorcselekményeknek többnyire változások elérése, adott esetben a fennálló hatalmi rend megváltoztatása a célja, de előfordulhatnak ebben a csoportban a szeparatista törekvések is. Példaként lehet megemlíteni a csecsen szeparatistákat, vagy a tálibokat is, mielőtt a hatalmat megszerezték volna Afganisztánban. A külföldi kormányok többnyire abból az okból kapcsolódnak ezekhez a mozgalmakhoz, mert maguknak is politikai vagy gazdasági érdekükben áll, hogy a terrorcselekmények címzettje meggyengüljön. A támogatás többnyire a terroristák kiképzésében, anyagi támogatásában, vagy a saját államterületük „visszavonulás” céljából történő rendelkezésre bocsátásában (*safe haven*) nyilvánul meg. Erre példa Irán, Afganisztán vagy Szudán.

A második csoportba azok a szintén „alulról kifejtett” politikai indíttatású terrorcselekmények tartoznak, amelyek a saját kormányuk ellen irányulnak, de amelyek elkövetésére mégis az adott állam határain kívül kerül sor. Erre szolgálnak példaként a Németország területén kurd szeparatisták által, török intézmények ellen elkövetett terrortámadások, melyek célja a nemzetközi figyelem felkeltése. Németországot abban az esetben lehetne a terrorizmus eltűrésével vádolni, ha nem törekedne a további terrorakciók megelőzésére és a török lakosságnak a német állampolgárokkal azonos fokú védelmére.

A harmadik csoportba azok a politikai okokból elkövetett erőszakos cselekmények sorolhatók, amelyek egy adott állam kormánya ellen irányulnak, ennek az államnak a területén is fejtik ki őket, de az a céljuk, hogy más államoknak a konfliktusba való bevonásával, külső nyomást gyakoroljanak a saját kormányuk magatartásának megváltoztatása végett. Példaként lehet felhozni a német turisták Jemenben történő ismétlődő túszejtését. Ezen akciók demokratikus államok általi támogatása gyakorlatilag kizárt. Fundamentalista rezsimek esetében azonban nem kizárt a támogatás, amennyiben a terrorszervezet által kinyilvánított célok megegyeznek a saját érdekeikkel.

Negyedrész az azok a szélsőséges terrorakciók említendőek meg, amelyek más államok kormányai ellen irányulnak, és a célállam polgárai, vagy intézményei válnak áldozatokká. Az Egyesült Államok nagykövetségei és repülőgépei több esetben váltak már ilyen célponttá. Legmarkánsabb példa erre a Világkereskedelmi Központ elleni merénylet, ahol a fő cél az USA hatalmi szimbólumának megsemmisítése volt. Ezek a merényletek abban az esetben élvezik más kormányok támogatását, ha azok céljai a célállammal szemben állnak. Ezek az államok többnyire közvetve nyújtanak támogatást, hogy csökkentsék az esetleges szankció

veszélyét. Itt említendő meg a támogatás formáiként a logisztikai segítség nyújtása, vagy a terroristák kiképzése, anyagi támogatás vagy fegyverek szállítása.

Az utolsó csoportba azon államoknak a terrorcselekményekben való közvetett felelőssége tartozik, amelyek gazdasági, vagy esetleg politikai okokból segítséget, vagy szolgáltatásokat nyújtanak más államok, vagy nem állami szervezetek részére, amelyekről feltételezendő, hogy ezek az eszközökkel vagy célzottan vissza fognak élni egy illegális terrorcselekmény keretében, vagy csupán az, hogy nincs jogállami kontroll ezen eszközök felhasználására vonatkozóan. A gondatlanság nem mentesít a felelősség alól. Így például számos demokratikus berendezkedésű állam is szállított fegyvert Algériába, Afganisztánba, vagy Indonéziába.

Gießmann egy további hármas tipológiát is kialakított az államilag megtűrt vagy támogatott terrorizmus vonatkozásában.

Az első a terroruralom, amely a saját lakosság ellen irányul, de lehet határokon túl nyúló hatása is, ha az a saját emigrált állampolgárokra is kiterjed. Cél a lakosság elnyomása és megfélemlítése, az emberi jogok megsértése révén, melynek során a nagyobb hatékonyság céljából nyilvánosságra törekednek. Többnyire az állami hadsereg, vagy rendőrség fejt ki ezeket a cselekményeket. Ez az egész állam lakosságát is érintheti, de egy csoportra is korlátozódhat. Az elsőre példa Afganisztánban a tálib rendszer, a másodikra Kína, Tibet és Xinjiang vonatkozásában. Ez a típus az államterrorizmus klasszikus formáját testesíti meg.

Az államilag támogatott terrorizmus (*sponsoring*) esetén egy kormány aktívan felelős egy más állam polgárai vagy kormánya ellen irányuló terrorcselekményekért. Ez történhet közvetlenül államilag finanszírozott paramilitáris csoportok vagy adott esetben felfogadott merénylők révén is. De közvetetten is megvalósulhat, anyagi, vagy logisztikai támogatás, illetve kiképzés révén is. A merényletek többnyire gondosan kiválasztott célokra koncentrálnak. A cél, hogy maga a merénylet nagy nyilvánosságot kapjon, de az adott állam felelősségére ne derüljön fény a szankciók elkerülése végett. Példaként szolgál Irak, Líbia, Pakisztán, Algéria, Afganisztán és Szíria. De maga az Egyesült Államok is, amely a CIA révén hosszú ideig magát az Al-Kaidát is támogatta az egykori Szovjetunió elleni afganisztáni harcok során.

Végül pedig az államilag megtűrt terrorizmus esetét kell megemlíteni (*tolerance*). A terrorcselekmények pusztá eltűrése abban az esetben alapozza meg az adott állam felelősségét, ha az a fennálló lehetőség ellenére szándékosan nem akadályozza meg az adott cselekményeket. A terrorcselekmények állami megtűrése olyan államok elleni merényletekre koncentrálnak, amelyek az adott állam ellenségének számítanak. A támogatás többnyire inmateriális, és csupán a szimpátia vagy szolidaritás kinyilvánításában nyilvánul meg, de ezen túl is nyúlhat, amennyiben az adott kormány a terrorizmussal szembeni kollektív fellépésre

irányuló nemzetközi törekvéseket akadályozza. Ha például egy repülőgép eltérítése esetén az adott állam nem teszi meg a szükséges intézkedéseket a merénylők kézre kerítése érdekében. A tolerancia minden esetben közvetetten hat, így azt nem könnyű bizonyítani.

A fő kérdés, hogy az államilag támogatott, vagy megtúrt nemzetközi terrorizmus mennyiben teszi lehetővé a támogató kormánnyal szembeni fellépést. Ez a kérdés hangsúlyozottan merült fel az Egyesült Államokkal szembeni merényletek kapcsán. Miszerint jogszerű-e egy nemzetközi terrorhálózatnak az USA elleni támadása azt, hogy az Egyesült Államok egy támadó háború révén megdöntsön egy kormányt, amely ennek a terrorszervezetnek a rendelkezésére bocsátotta az államterületét, mintegy „safe haven”-ként. A kérdés részletes vizsgálatára a későbbiekben kerül majd sor.

3. A nemzetközi terrorizmus különböző generációi

A szakértők véleménye megegyezik abban, hogy a terrorizmus jelensége alapvető változáson ment át az idők folyamán. Ennek megfelelően annak több generációját különböztetik meg egymástól. Münkler alapvetően két formát különít el egymástól, melyek közötti eltérés legfőbb jellemzőjeként a következőket emeli ki:

A terrorizmus korábbi formái alapvetően egy államon belüli konfliktus eredményeként jöttek létre, míg az újabb formákat sokkal inkább jellemzi a nemzetközi jelleg. Az előbbire jellemző, hogy konkrétan meghatározott, jól körülhatárolható politikai cél érdekében fejti ki tevékenységét, és fontos szerepet kapnak az „érdekelteként feltételezett harmadik személyek”. Ez egy ideológiailag kialakított szerep, mint például a munkásosztály, a harmadik világ elnyomott lakossága, vagy hátrányos helyzetben lévő etnikai csoportok, stb. ők a merényletek címzettjei, abban az értelemben, hogy az ő szimpátiájuk elnyerése a cél, amellyel a terrorakciók mintegy politikai legitimitást nyernek, a végső cél pedig, hogy ezen harmadik személyek a fennálló rendszer ellen fellázadjanak. A terrorcselekmények egy átfogó stratégia részét képezik, egy háromlépcsős folyamat első fokozataként. A második szakasz a partizánháború szakasza, a harmadik lépcső pedig egy általános felkelés a fennálló rendszerrel szemben. A lakosság támogatásának elnyerése érdekében a merényleteket igen pontosan kell megszervezni. Annak nem eshetnek az „érdekelteként feltételezett harmadik személyek” áldozatául, a hatalmat megtestesítő személyek, ill. a rendőrségi, katonai hatalom ellen kell irányulnia. Cél, hogy ezekkel a differenciált merénylettekkel a kormány megkülönböztetés nélküli megtorló intézkedéseit váltsák ki, amellyel mintegy „lerántják a leplet” a kormány brutalitásáról, és egyre többen csatlakozzanak a gerillaharcosokhoz, míg végül egy általános felkelés tör ki, mely a hatalom megdöntésére irányul. Ezen igények megkövetelik a pontos tervezést, mely csak egy hierarchikus rendszer keretében valósulhat meg megfelelően, továbbá jellemző, hogy a merényletek nem járhatnak sok áldozattal. A terrorizmus ezen formájával szemben a megelőzés és a bűnüldözés hagyományos módszerei mellett az vezet eredményre, ha a hatalmon lévők nem követik el azt a hibát, hogy megkülönböztetés nélküli megtorló intézkedéseket alkalmaznak.

A nemzetközi terrorizmus legújabb képviselői más stratégia szerint tevékenykednek. Az első fontos jellemzőjük, hogy többnyire nincs élesen körülhatárolható politikai céljuk. A terrorizmus már nem egy többlépcsős folyamat első fokozatát képezi, hanem önálló stratégiává vált. Ez a típus vagy arra irányul, hogy fejlett államok társadalmában elterjesszék a kiszolgáltatottság érzését, és lehetőleg súlyos gazdasági hátrányt okozzanak. Ennek során jelentősen építenek a nyilvánosság szerepére, valamint a fejlett társadalmak poszttheroizmusára, amely a sebezhetőség benyomását és elviselhetetlenségét még inkább felerősíti. A terrorizmus ilyen irányú fejlődése nagymértékben visszavezethető a modern társadalmak sebezhetőségére. Vagy pedig az a modern terrorizmus célja, hogy meghatározott államokat kivonjanak a kapitalista világ gazdasági rendszeréből - ahová többnyire csak periférikusan tartoznak -, az által, hogy gazdaságilag ellehetetlenítik a helyzetüket (többnyire a turisták elleni merényletek révén tönkreteszik az idegenforgalmat), minek következtében a többnyire nyugat felé orientálódott politikai és gazdasági elit elveszíti a lakosság támogatását. Az iszlám terrorizmus célja az érintett országokat egy, a kapitalista világ gazdasággal szembeni egységes, önálló szocio-politikai blokkba integrálni.

A fenti sajátosságok kihatnak a terrorszervezetek felépítésére is. Mivel a cél minél nagyobb nyilvánosság elérése és minél erősebb rémület kiváltása a célállamok társadalmi körében, nagy számú áldozattal járó, kiszámíthatatlan merényleteket követnek el. Ennek során nincs szükség erős hierarchiára a szervezeten belül, sokkal inkább jellemző egy horizontális terrorista hálózat kialakítása a világ számos országában. A terrorista csoportok közötti egyetlen kapcsolat a vallási extrémizmus és a nyugati világ, különösen az USA ellen irányuló gyűlölet. Mindez jelentősen megnehezíti az ellene való harcot, mivel a hálózatos szervezetet igen nehéz „felgöngyölíteni”, másrészt pedig a kontúr nélküli célok a terrorizmus okának kiküszöbölését sem teszik lehetővé.

Bruha a terrorizmus három generációját különbözteti meg: ennek alapján az első generációt az jellemzi, hogy az okait, céljait, hatásait és tevékenységi területét tekintve regionálisan korlátozott volt, és többnyire területi igények, vagy autonómiára való törekvés képezték a célját. A terrorizmus második generációja esetén már globális eszközök is bevetésre kerültek (főleg repülőgép eltérítések voltak gyakoriak), és az egész világban történő nyilvánosság elérésére törekedtek. De még a terrorizmus ezen formája mögött is regionálisan körülhatárolható okok húzódtak meg. A terrorizmus mostani, harmadik generációja azonban már globálissá vált, „világterrorizmussá”, mely a világ megváltoztatására törekszik. Még ha vannak is regionális konfliktusközpontjai és politikai céljai, mint például a Közel-Keleten, nem ezek a fő jellemzői. Legfőbb sajátosságai pedig a következő pontokban foglalhatóak össze: elsőként a támadások háborúra emlékeztető jellege, másodikként a terrorizmus globális dimenziója, harmadikként az elkövetők és a háttérben lévő szereplők vallásos-fundamentalista motivációja, végül pedig a rendelkezésre álló anyagi eszközök jelentős mértéke emelendő ki.

Valójában, amikor a szerzők egy új nemzetközi terrorizmusról beszélnek, akkor a napjainkban legnagyobb kiterjedéssel bíró terrorista hálózat, az Al-Kaida által kifejtett terrorizmus

sajátosságait írják le. Ennek következtében indokolt részletesebben is bemutatni ezt a terrorszervezetet.

4. Az Al-Kaida

Az Al-Kaida terrorista hálózatának legfontosabb vezéregyénisége, és egyben alapítója a szaudi milliomos, Osama bin Laden. Az Al-Kaida egy, a világot behálózó terrorista hálózat, amelynek több mint 60 különböző országból származó, körülbelül 3000-5000 kiképzett terrorista alkotja a tagságát. A terrorszervezet számára kb. 300 millió dollár áll rendelkezésre, a legmodernebb fegyverekkel van felszerelve, és körülbelül 80 államban - ide értve az Egyesült Államokat is – vannak titkos bűvőhelyei. Ez a hatalmas vagyon és technikai eszköztár is sajátossá teszi az Al-Kaida terrorizmusát.

Az 1988-ban alapított szervezetet, valamint általában a Talibánt ebben az időben az Egyesült Államok lelkesen támogatta a Szovjetunióval szembeni harcokban a CIA révén a legmodernebb fegyverekkel, sőt egyes ellenállókat az USA-ban képezték ki az afganisztáni harcokra. A Szovjetunióval szemben aratott győzelmet követően azonban a terrorszervezet legfőbb ellenségévé az Egyesült Államok és a „nyugati világ” vált, amikor az USA Szaud-Arábiába csapatokat küldött, hogy elűzzék az irakiakat Kuvaitból. Ezt követően Osama bin Laden szent háborút hirdetett az új ellenségekkel szemben, és a világ minden táján kiépítette a terrorista hálózatát.

Ennek a terrorszervezetnek a hálózatos struktúrája igencsak megnehezíti az ellene folytatott harcot. A szervezet egymással együttműködő, több, mint 14 államban található nemzeti csoportból áll, melyeket 1998-ban kapcsolt össze egy szervezetté Osama bin Laden. A rendszer legfontosabb jellemzője az, hogy három, egymással nem, vagy csak igen laza hierarchikus kapcsolatban álló szintből épül fel. Az első szinten található a vezetés és a kiképzés szintje. Ide tartozik tehát a későbbi harcosok kiképzése. A második szint a rekrutációs szint, melyhez a nemzeti terrorszervezetek általi tagtoborzás, és az utánpótlás kiképzése tartozik. A kiképzőtáborok nagy része Afganisztánban volt. A toborzásra valójában szinte minden országban sor kerül, így Európában is vannak toborzó irodák. Végül a harmadik szinten a legjobban kiképzett harcosokat Európába, vagy Észak-Amerikába küldik, vagy a hazájukba térnek vissza, és azok ott kialakítják az „autonóm terroregységeket”. Ezek a terroregységek viszonylag szabadon választhatják meg a célpontjaikat, valamint a módszereiket, ameddig az beleillik a terrorhálózat világ- és ellenségképébe. Ezzel elkerülhető a hierarchikus kommunikáció. Nem feltűnő személyek, többnyire üzletemberként megjelenve tartják a kapcsolatot a különböző szintek között, és biztosítják az akciók finanszírozását. A merényletek előkészítésénél az első szint csak „szakemberek” kiküldésével nyújt segítséget, akik az előkészületeket még egyszer leellenőrzik, valamint logisztikai és technikai segítséget nyújtanak. A terroregységekből csak egyetlen személy, a parancsnok ismeri a merénylet minden részletét. Ezzel a személlyel a kiküldött „szakemberek” végig kapcsolatban maradnak. Ez a struktúra nagyon megnehezíti a terrorszervezet „felgöngyölítését”, továbbá

azért is veszélyesebb, mint a hierarchikus szervezetek, mert a vezető, vagy esetleg több vezető személyiség „kikapcsolása” még nem bénítja meg az egész szervezet munkáját.

Sajátos az Al-Kaida terrorizmusa annak vallási-fundamentalista motívuma miatt is. A terrorszervezet fő célja az ellenség és a nyugati civilizáció megsemmisítése, nem pedig olyan kézzelfogható célok, mint pl. a függetlenség, vagy a nemzeti önazonossághoz való jog érvényesítése. Szemben a politikailag motivált terrorizmussal, itt még kontúrok sincsenek a terrorizmus okainak kiküszöbölésére vonatkozóan, az ellenségeskedés ugyanis bizonyos mértékben abszolúttá vált.

5. A terrorizmus elleni küzdelem szakaszai a nemzetközi egyezmények, valamint a legjelentősebb ENSZ-határozatok tükrében

Mint ahogy az korábban már említésre került, még nem született egységes terrorizmusdefiníció, illetőleg egy átfogó egyezmény a terrorizmus leküzdése érdekében az ENSZ-tagállamok egyetértésének hiánya miatt, de egyes terrorista tényállások tekintetében több nemzetközi egyezményt is megkötöttek azok leküzdése érdekében. Ezek a büntetőjog generálpreventív hatására alapozódnak, és azt a célt követik, hogy a tetteseket az állami felségterületek határán elkövetett cselekmények esetén is kézre lehessen keríteni, és felelősségre lehessen vonni. Valamint az univerzitás elvét juttatják érvényre. Ennek megfelelően többnyire a következő sémát követik felépítésükkel: először meghatározzák a bűncselekmények tényállását, majd kötelezik az államokat, hogy vagy maguk vonják az elkövetőket felelősségre, vagy adják ki őket. A részes államok tehát kötelesek arra, hogy a meghatározott cselekmények elkövetőit megbüntessék, és nem hozhatnak létre a büntetőjogi rendszerükbe olyan politikai, vallási, vagy egyéb okokat, amelyek az elkövetőket a büntetőjogi felelősség alól mentesítené. Továbbá biztosítaniuk kell a büntetőbíróságaik joghatóságát. A részes államok kötelesek emellett abban az esetben is kiadni az elkövetőket (amennyiben maguk nem járnak el megfelelő eljárás keretében az ügyükben), ha politikai bűncselekményekről van szó. Kötelesek továbbá más államoknak jogsegélyt nyújtani a meghatározott bűncselekményekkel kapcsolatosan. Ez azért is fontos, mert jelenleg semmilyen nemzetközi fórumon nincs lehetőség a terroristákkal szembeni fellépésre, csak az egyes államok nemzeti joga szerint lehet eljárni velük szemben.

Ezekkel az egyezményekkel kapcsolatosan az az egyik legnagyobb probléma, hogy kevés állam kész őket ratifikálni.

Klein a terrorizmus problémájának az ENSZ Közgyűlése és a Biztonsági Tanács általi vizsgálatát három szakaszra osztja fel. Az első szakasz körülbelül 1990-ig tartott. Ezt a fázist az jellemezte, hogy amellett, hogy a Közgyűlés többsége elítélte a terrorizmust, különösen nagy hangsúlyt fektettek a terrorizmus okainak vizsgálatára. Mivel ez az időszak egybeesett a hidegháború időszakával, az okutatás célja leginkább egymás felelőssé tétele volt. Különösen a gyarmatosítók, a Dél-Afrikai Köztársaság, valamint Izrael állt a támadások

középpontjában. Ennek megfelelően a Közgyűlés a szabadságharcoknak minden eszközzel, így fegyveres harcokkal történő megvívását is lehetővé tette, vagyis a terrorizmus területéről a priori kivonta ezeket a harcokat.

A nemzetközi terrorizmus néhány specifikus formáját érintő nemzetközi egyezmény megkötésére sor került ebben a szakaszban is. A legkorábban a – különösen az Egyesült Államokban gyakorivá váló repülőgép-eltérítésekre történő reakciók születtek meg. A légi járművek fedélzetén elkövetett büntetendő és meghatározott más cselekményekről szóló Tokiói Egyezményben, a repülőgép-eltérítés tényállásának meghatározására kerül sor. A tagállamok kötelezik magukat az általuk lajstromozott repülőgépek fedélzetén elkövetett bűncselekmények üldözésére, de kiadatási kötelezettségük még nem keletkezik. A légi járművek jogellenes birtokba vétele elleni harcról szóló Hágai Egyezményben arra kötelezik magukat a tagállamok, hogy a légi kalózkodás bűncselekményeit súlyos büntetéssel fenyegetik. Valamint az egyezmény kötelezővé teszi a kiadást, amennyiben az az állam, ahol a gyanúsítottat kézre kerítették, nem tervezi vele szemben büntetőeljárás lefolytatását. A polgári repülés biztonsága elleni jogellenes cselekmények elleni küzdelemről szóló Montreali Egyezmény a légi járművek és a légi közlekedés létesítményei elleni szabotázs-cselekményekre, valamint személyek elleni támadásokra vonatkozik, ha ez által a légi járművek veszélybe kerülhetnek. Az egyezmény 1988. évi jegyzőkönyve kiterjeszti a jogellenes erőszakos cselekmények üldözését a repülőterekre is.

Bár a nemzetközi jog által védett személyek, beleértve a diplomáták ellen elkövetett bűncselekmények megelőzéséről, üldözéséről és büntetéséről szóló egyezmény nem kifejezetten a terrorizmussal foglalkozik, közvetetten mégiscsak elősegíti ezeknek a személyeknek a merényletektől való védelmét. Az egyezmény által védett személyek az államfők, államfői szerepet betöltő kollegális szervezetek tagjai, kormányfők és külügyminiszterek, ha külföldön tartózkodnak, valamint a kísérő családtagok és egy állam képviselői, vagy hivatali személyzete, államközi szervezetek hivatalnokai és megbízottjai, akiknek a nemzetközi jog alapján igényük van a személyük, a szabadságuk és az emberi méltóságuk elleni támadásokkal szembeni védelemre. Az államok kötelezik magukat, hogy az ezen személyi kör tagjai ellen elkövetett súlyos bűncselekményeket arányos büntetéssel fenyegetik, valamint arra, hogy az államterületen tartózkodó elkövetőket büntető jogi felelősségre vonják, vagy eleget tesznek a rájuk vonatkozó kiadatási kérelemnek. Az ENSZ Közgyűlése 1980-ban a 35/168 határozatával megteremtette az előbbi egyezmény végrehajtási mechanizmusát is. Ebben kötelezik az államokat, hogy évente jelentést tegyenek az ENSZ-főtitkárnak a diplomáták védelmének helyzetéről. Valamint kötelesek informálni a diplomáciai, ill. konzuli missziókkal, valamint az ezen a területen elkövetett bűncselekmények üldözésével kapcsolatos eseményekről. Ezek alapján az ENSZ-főtitkár jelentést tesz a Közgyűlésnek.

Végül az ebben az időszakban született fontos egyezményként meg kell még említeni a túszejtés elleni nemzetközi egyezményt. Ennek értelmében a túszejtés egy ember elrablása annak érdekében, hogy őt, vagy egy harmadik személyt az áldozat halálával, vagy súlyos testi sértésével történő fenyegetéssel valamire kényszerítsenek. Az államokat ebben is terheli a

felelősségre vonás, vagy a kiadatás kötelezettsége. Ha fegyveres konfliktusban kerül sor túszejtésre, az egyezmény nem nyer alkalmazást. Ebben az esetben a Genfi Egyezmény humanitárius jogának szabályai érvényesülnek.

Az 1990-től kezdődő második szakaszban a témát a következő cím alatt tárgyalták: „A nemzetközi terrorizmus korlátozását szolgáló intézkedések”. Ebben az időszakban a merényletek száma ugyan csökkenő tendenciákat mutat, de az egy merényletre jutó áldozatok száma jelentősen megnövekedik. Ebben a szakaszban a következő egyezményeket kell kiemelni: elsőként a terrorista bombatámadások elleni küzdelemről szóló nemzetközi egyezményt, amely felsorolja a védett objektumokat, meghatározza az ezekkel kapcsolatos bűncselekményeket, valamint érvényesíti az „aut dedere, aut iudicare” elvet. Másodikként pedig a terrorizmus finanszírozásával szembeni küzdelemről szóló nemzetközi egyezményt. Ez meghatározza az egyezmény értelmében vett bűncselekményeket, és ez által egyes terrorcselekményeket is definiál: ez egy olyan cselekvés, *„amely egy civil személy, vagy egy fegyveres konfliktusban az ellenségeskedésben aktívan részt nem vevő személy halálát, vagy súlyos testi sértését idézi elő, ha ennek a cselekvésnek a jellege, vagy a körülményei alapján az a célja, hogy a lakosság egy csoportját, vagy egy kormányt, vagy egy nemzetközi szervezetet arra kényszerítsen, hogy az valamit tegyen, vagy ne tegyen”*. Az egyezmény arra kötelezi a részes államokat, hogy büntetendővé nyilvánítsák azokat a cselekményeket, amelyekkel közvetlenül, vagy közvetve, jogellenesen és szándékosan anyagi eszközöket bocsátanak rendelkezésre, annak tudatában, hogy ezeket olyan cselekvésekre használják, amelyek ebben az egyezményben, vagy korábbi antiterrorista egyezményekben meghatározott bűncselekményeket valósítanak meg. Az egyezmény különösen a terroristák háttérszervezeteivel, és hálózatával foglalkozik, és magába foglal olyan bűncselekményi kategóriákat is, amelyek gyakran összefüggésben vannak a terrorizmussal, mit például a kábítószer-kereskedelem, vagy a pénzmosás, így az egyezmény nem csak a terrorizmus finanszírozására vonatkozik, hanem annak mindenfajta anyagi támogatására is.

Ebben az időszakban a Biztonsági Tanács több határozatában is megállapította, hogy a terrorcselekmények olyan intenzitásúak lehetnek, hogy veszélyeztetik a nemzetközi békét, és megfelelő represszív intézkedéseket rendelt el. 1988-ban Lockerbie, skót helység felett egy repülő valamennyi utasa bombatámadás áldozatává vált. Hároméves nyomozás után az Egyesült Államok és Nagy-Britannia két líbiai férfit gyanúsított a bűncselekmény elkövetésével, és követelte a kiadatásukat, amit Líbia megtagadott. Ezt a gesztust a Biztonsági Tanács úgy értékelte, mint Líbia terrorizmustól való elhatárolódási készségének hiányát, és ez által a nemzetközi béke veszélyeztetését. Ez volt az első eset, hogy egy valószínűleg egy állam által támogatott terrorcselekményt ebbe a kategóriába soroltak. Ennek következtében a Biztonsági Tanács a 748 (1992) sz. határozatával fegyverembargót rendelt el Líbiával szemben, melyet a 883 (1993) sz. BT határozat megerősített. Líbia 1998-ban adta ki a terhelteket, és egy skót bíróság elé állították őket Hollandiában. Ennek következtében megszüntették a Líbiával szembeni szankciókat. Hasonlóképpen egy kiadatási kérelem megtagadása miatt rendelték el szankciókat Szudánnal szemben a béke veszélyeztetése miatt, Mubarak, egyiptomi elnök meggyilkolása kapcsán.

Afganisztánra főleg az 1998-as, Nairobiban és a Daressalamban történt merényletek kapcsán terelődött a figyelem. Az 1189 (1998) BT határozatban megállapítást nyert, hogy az ilyen jellegű cselekmények káros hatással vannak a nemzetközi kapcsolatokra, valamint az államok biztonságára. Egyidejűleg elhatározta a Biztonsági Tanács a nemzetközi terrorizmus visszaszorítását. Az 1214 (1998) sz. határozatában arra szólította fel a Biztonsági Tanács a tálib rendszert, hogy ne nyújtson menedéket a nemzetközi terrorizmusnak, és annak szerveinek, valamint, hogy ne vegyen részt a terroristák kiképzésében, valamint, hogy valamennyi, az afgán polgárháborúban részt vevő fél működjön együtt a terroristák bíróság elé állítása érdekében. De ebben a határozatban még nem rendelt el kényszerintézkedéseket. A 1267 (1999) sz. határozatban azonban már erre is sor került az ENSZ Alapokmányának VII. Fejezetére hivatkozva. Ezt azzal indokolták, hogy a terroristák kiképzése és az állam területén való megtűrése veszélyezteti a nemzetközi békét. Az 1333 (2000) sz. határozattal a BT megerősítette az előző határozatokban elrendelteket, valamint azzal egészítette ki azokat, hogy Osama bin Laden kiadatásának megtagadását a nemzetközi béke veszélyeztetéseként értékelte, valamint a már fennálló fegyverembargó szigorítását rendelte el.

A NATO beavatkozását megelőzően Koszovóval kapcsolatosan is foglalkoztatta a Biztonsági Tanácsot a terrorizmus problémája. Az 1160 (1998) sz. BT határozatban nemcsak a szerb rendőrség erőszakos cselekményeit ítélték el a VII. Fejezet értelmében, hanem a „Koszovói Felszabadítási Hadsereg” terrorcselekményeit is. Fegyverembargót rendeltek el benne Jugoszláviával szemben. Az 1199 (1998) sz. határozatában a Biztonsági Tanács elítélt minden csoportok és magánszemélyek által elkövetett terrorcselekményt, valamint minden ilyen cselekmény külföldi támogatását ide értve a fegyverszállítást és a terroristák kiképzését is. Az 1203 (1998) sz. határozatában pedig valamennyi terrorista cselekmény közvetlen megszüntetését követelte.

A Biztonsági Tanács fenti határozatai alapján meg lehet állapítani, hogy az a terrorcselekményeket, valamint a terroristák kiképzését, számukra az államterületen menedék nyújtását, valamint a kiadatásuk megtagadását már 2001. szeptember 11. előtt is a béke veszélyeztetésének minősítették az ENSZ Alapokmányának 39. cikke értelmében. Ennek alapján pedig a BT nem katonai intézkedéseket rendelt el.

Klein a terrorizmus elleni nemzetközi küzdelem harmadik szakaszát 2001. szeptember 11-től számítja. Ezt követően a Biztonsági Tanács két határozatot bocsátott ki nem sokkal a támadások után, az 1368 (2001) sz. határozatot 2001. szeptember 12-én és az 1373 (2001) sz. határozatot 2001. szeptember 28-án. A Biztonsági Tanács ezekben a határozatokban megállapította, hogy a támadások a világbékét és a nemzetközi biztonságot veszélyeztetik, elrendelte a felelősök és az őket segítő személyek megbüntetését, vagy kiadatását, és előírta a terrorszervezetek pénzeszközeinek befagyasztását. Klein szerint új sajátosság, hogy a preambulumban külön utalnak az individuális és kollektív önvédelemhez való jogra. Új jelenség továbbá az is, hogy ebben a határozatban a Biztonsági Tanács már nemcsak abban az esetben állapítja meg a világbéke és a nemzetközi biztonság veszélyeztetését, ha egy állam megtagadja a feltételezett tettesek kiszolgáltatását, hanem már magát a terrortámadást is az Alapokmány 39. cikke szerinti veszélyeztetésnek minősíti.

6. A fegyveres erőszak alkalmazásának tilalma és a tilalom alóli kivételek

Az Amerikai Egyesült Államok elnöke a szeptember 11-i támadásokat követően kijelentette, hogy az USA készen áll preventív háborúkat folytatni, ha a saját biztonsága ezt megköveteli. Ez az úgynevezett „*Bush-doktrína*”. Ezen doktrína értelmében az Egyesült Államok minden olyan kormányt, amely a terroristákat támogatja, vagy azoknak menedéket nyújt, ellenséges rezsimként fog kezelni. Bár az USA erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy nemzetközi támogatást szerezzen, de szükség esetén kész egyedül is eljárni. A megelőző jellegű önvédelmi jognak az új biztonságpolitika keretében propagált doktrínája tehát egyértelműen magába foglalja a preventív háborúk folytatásának igényét is. Az USA célja tehát az, hogy a saját megítélése alapján a világ minden pontján akár fegyveresen is beavatkozhasson, ami által azonban az állami szuverenitás elve nagymértékben veszítene a jelentőségéből.

Az önvédelemhez való jog kérdése alaposabb vizsgálatot érdemel, abban az esetben is, ha azt nem általánosan, a „*Bush-doktrína*” értelmében, hanem konkrétan a 2001. szeptember 11-i támadások és az Egyesült Államok Afganisztánnal szembeni represszív intézkedéseinek viszonylatában próbálunk választ adni rá. Az egyik fő kérdés ezzel kapcsolatban, hogy egy nem egyértelműen azonosítható terrorcsoport egyéni akciójára mennyire adekvát reakció egy állam elleni fegyveres támadás.

Az USA-nak a szeptember 11-i eseményekre való reakciójával („*Amerika's New War*”) kapcsolatosan elsőként fontos megállapítani, hogy az erőszak alkalmazásának vannak nemzetközi jogi korlátjai, ezek azonban az államközi konfliktusok vonatkozásában vannak szabályozva. Az ENSZ Alapokmány 2. cikkének 4. pontja mondja ki az erőszak alkalmazásának tilalmát: „*Valamennyi tagállam tartózkodik a nemzetközi kapcsolataiban mindenféle erőszak alkalmazásától, illetve az azzal való fenyegetéstől, ami egy állam területi sértetlensége, vagy politikai függetlensége ellen irányul, vagy ami egyébként az Egyesült Nemzetek céljával összeegyeztethetetlen.*”

Ez alól a tilalom alól két fontos kivétel van. Az első az ENSZ Biztonsági Tanácsa általi felhatalmazás a katonai kényszerintézkedések alkalmazására az ENSZ Alapokmányának 39/42. Cikkelye alapján. A második pedig az individuális, vagy kollektív önvédelmi jog az Alapokmány 51. cikkében meghatározott feltételek fennállása esetén.

6. 1. A Biztonsági Tanács felhatalmazása

A terrortámadást követő napon hozott 1368 (2001) sz. BT. határozatban a Biztonsági Tanács megállapította, hogy a támadás, mint a nemzetközi terrorizmus minden más jelensége a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetésének minősül. Ez az Alapokmány 39. cikke szerinti formula, amely lehetővé teszi a Biztonsági Tanács számára, hogy az Alapokmány 41. és 42. cikke alapján további politikai, gazdasági, vagy katonai szankciókat rendeljen el. A BT azonban ebben a határozatában nem rendelt el ilyen jellegű intézkedéseket, csupán felszólítja a tagállamokat az együttműködésre annak érdekében, hogy a tetteseket és támogatóikat bíróság elé állíthassák. Végül pedig kinyilvánítja, hogy kész minden szükséges intézkedést megtenni annak érdekében, hogy reagáljon a terrortámadásokra, és hogy a terrorizmus valamennyi formáját sikerüljön leküzdeni. Ez a határozat semmilyen összefüggésben nem említ katonai intézkedéseket.

Ez érvényes az 1373 (2001) sz. BT. határozatra is, amely szintén nem tartalmaz fegyveres beavatkozásra történő felhatalmazást. Ez a határozat megerősíti az előzőt, és kifejezetten hivatkozik az Alapokmány VII. Fejezetére, amely lehetővé teszi számára kötelező szankciók és intézkedések elrendelését az Alapokmány 42. cikke alapján. A BT intézkedései pedig a következőkben nyilvánulnak meg: elsőként felszólítja az államokat, hogy a terrorizmus finanszírozásával összefüggő cselekményektől tartózkodjanak, azokat akadályozzák meg, valamint ezek elkövetőit vonják büntetőjogi felelősségre. A második pontban ugyanezeket követeli a terrorizmus minden más jellegű támogatásával kapcsolatosan. A terrorizmus infrastruktúrájának megszüntetése érdekében olyan szabályokat tesz tehát általánosan kötelezővé, amelyek nemzetközi egyezményekben is megtalálhatóak. Felszólít a büntetőjogi felelősségre vonásra, a bizonyítékok szerzésével kapcsolatos együttműködésre, hatékonyabb határellenőrzésre, valamint az úti okmányok kibocsátásával és hamisításával kapcsolatosan nagyobb figyelemre. Felkéri továbbá az államokat minden, a terrorizmus kérdésével kapcsolatos információ kapcsán a kölcsönös együttműködésre, amelyet bi- és multilaterális szerződésekkel, valamint a jelentős antiterrorista egyezmények aláírásával és a BT. határozatok alkalmazásával kell kiegészíteni. Felhívja továbbá az államokat arra, hogy a menekültstátusz megállapításánál is legyenek elővigyázatosak, de mindemellett vegyék figyelembe az emberi jogok és a nemzetközi jog nemzetközi standardjait. A Biztonsági Tanács ezzel a határozatával létre hozott egy, a BT valamennyi tagjából álló speciális bizottságot, arra a célra, hogy ellenőrizze a határozatok végrehajtását. Valamint felszólítja a tagállamokat arra, hogy az intézkedéseikről 90 napon belül számoljanak be a bizottságnak, valamint biztosítja az intézkedések megvalósítását, továbbá kinyilvánítja a szándékát, hogy ezzel a kérdéssel még tovább foglalkozzon. A határozatból tehát kiderül, hogy a BT a fegyveres intézkedésektől eltérő eszközökkel kívánja a terrorizmust megszüntetni, és hogy nem adott felhatalmazást egy államnak sem a fegyveres beavatkozásra.

6. 2. Az önvédelemhez való jog

A fentiek alapján tehát egyértelművé vált az Egyesült Államok számára is, hogy a Biztonsági Tanács nem hatalmazta fel a fegyveres fellépésre Afganisztánnal szemben, így az erőszak alkalmazásának tilalma alóli második kivételre, az ENSZ Alapokmányának 51. cikkében szabályozott önvédelmi jogra hivatkozva tette meg az általa szükségesnek tartott intézkedéseket.

Az Alapokmány 51. cikke így szól: „A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek bármely tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetén az egyéni és kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és biztonság fenntartására szükséges intézkedéseket meg ne tette. Az önvédelem eme jogának a gyakorlásában a tagok által fogantatosított intézkedéseket azonnal jelenteni kell a Biztonsági Tanácsnak, és semmilyen módon nem befolyásolják a Biztonsági Tanács tekintélyét és felelősségét a jelen okmány alapján, hogy bármikor megtegye az általa szükségesnek tartott intézkedéseket, hogy megőrizze vagy helyreállítsa a nemzetközi békét és biztonságot.”

Az 51. cikk pontosan meghatározza az önvédelmi jog érvényesítésének feltételeit. Elsőként egy állam fegyveres támadásáról kell, hogy szó legyen, ennek a támadásnak folyamatban lévőnek kell lennie, végül pedig az önvédelmi intézkedések csak addig tarthatnak, ameddig a Biztonsági Tanács maga meg nem hozta a szükséges intézkedéseket. Az alábbiakban az kerül megvizsgálásra, hogy ezek a feltételek mennyiben teljesültek az Egyesült Államok Afganisztánnal szemben alkalmazott intézkedései kapcsán.

6. 2. 1. Egy állam fegyveres támadása

Már az első feltétel vizsgálatánál felmerül egy jelentős probléma, miszerint a nemzetközi jog alapvetően az államok egymás közti kapcsolatainak szabályozására lett létrehozva. Így kérdéses, hogy egy terrorcsoportnak a támadása mennyiben igazolhatja az önvédelmi jogra hivatkozva egy másik állammal szembeni fegyveres támadást. Az önvédelmi jog alkalmazásának feltételeként ugyanis a fegyveres támadásnak („armed attack”, aggression armée”) egy másik állam részéről kell történnie.

Ez a feltétel önmagában is két elemet tartalmaz. Egyrészt egy fegyveres támadásról kell, hogy szó legyen. Bár a 2001. szeptember 11-i merényletek eszköze (polgári repülőgépek bombaként történő alkalmazása) a fegyveres támadások minden eddigi hagyományos eszközétől különbözik, a támadás romboló hatását, az áldozatok nagy számát tekintve azonban az első feltétel első részelemének teljesülése megállapítható.

Ezzel szemben a második feltételnél azt az értelmezést, hogy az „armed attack” egy államnak egy másik állam elleni támadását jelenti, a különböző kommentárok hosszú ideig evidensnek tekintették. Erre utalt a Nemzetközi Bíróság szóhasználata is: „A jogos egyéni önvédelem tekintetében e jog csak akkor gyakorolható, ha az érintett állam fegyveres agresszió áldozata.” A Biztonsági Tanács az 1368. (2001) sz. határozatában érintőlegesen ugyan hivatkozott az önvédelem jogára is, de a Nemzetközi Bíróság 2004-ben az önvédelem szűkebb értelemben vett, hagyományos felfogását ismételte meg: „Az Alapokmány 51. cikke tehát elismeri az önvédelem természetes jogát egy állam másik állam elleni fegyveres támadása esetén.”

Tehát az a kérdés, hogy a támadás betudható-e egy államnak, illetve, hogy esetleg a betudáshoz nem elegendő mértékű együttműködés, illetve támogatás egy állam részéről elegendő-e az adott állammal szembeni fellépés igazolhatóságához, már sokkal nehezebben válaszolható meg.

Simma az állam és a terrorizmus közötti kapcsolatnak az eddigi tapasztalatok alapján több fokozatát állapítja meg. A legalacsonyabb szintet az „inaction/inability” fogalom párral jelöli. Ez alatt azt a helyzetet kell érteni, amikor a terroristák egy adott állam területén készítik elő a merényleteiket, de az adott állam a saját gyengesége miatt képtelen ez ellen valamit tenni. A második fokozatot a „toleration” fogalommal lehet jelölni, ez alatt pedig azt kell érteni, amikor egy állam ugyan képes lenne arra, hogy fellépjen a területén történő terrorista tevékenységgel szemben, de ezt nem kívánja megtenni. A terroristák állam általi „support”-ja alá esik például az államterület átengedése a terroristák fegyveres akciói számára. A negyedik szinten az ún. „sponsoring” áll, ami alatt azt kell érteni, hogy az adott állam bizonyos terrorista törekvéseket a sajátjává tesz. Simma szerint ez a fokozat már mindenképpen megalapozza a betudhatóságot. Az állam és a terrorizmus közötti legszorosabb kapcsolat akkor áll fent, ha egy terrorszervezet egy államot teljes mértékben kontroll alatt tart. Ez a „controlling” tényállása.

A mások által elkövetett cselekmények egy államnak történő betudhatóságával az ENSZ már korábban is foglalkozott. A 3314 (XXIX) sz. 1974. december 14-i határozatban, amellyel az agresszió fogalmát definiálta, különböző tényállásokat határoz meg támadási cselekvésekként. Ide tartoznak a következő cselekvések is: „g) ha egy állam fegyveres bandákat, csoportokat, önkénteseket vagy zsoldosokat küld – vagy a nevében ilyeneket küldenek – egy másik állam ellen fegyveres cselekmények végrehajtására, melyek olyan súlyosak, hogy kimerítik a fent felsorolt cselekményeket, illetve, ha egy államnak komoly része van ebben.”

A g) pont szerint a nem állami csoportok által kifejtett erőszakot is lehet agresszióként értékelni, abban az esetben, ha a támadás súlyossága eléri egy állam által elkövetett klasszikus támadás súlyosságát. Feltéve, hogy a csoportokat az adott állam küldte, vagy az azonosult azok tevékenységével. Ez alá a definíció alá alá lehet rendelni a „sponsoring” és a „controlling” eseteit. Mindezek alapján arra a következtetésre lehet jutni, hogy amennyiben a

terrorizmus és az állam kapcsolata eléri a „*sponsoring*” vagy a „*controlling*” szintjét be lehet tudni az államnak a nem állami csoportok által elkövetett terrorcselekményeket. Más részről azonban az is látható, hogy a fegyveres támadást csak akkor lehet betudni az államnak, ha az maga küldi a nem állami csapatokat. Azok pusztá megtűrése az államterületen még nem meríti ki a 3314 (XXIX) sz. határozat értelmében az agresszió fogalmát.

Felmerül a kérdés, hogy mit lehet azokkal a államokkal szemben tenni, amelyek a terrorizmussal való kapcsolatuk során nem érik el a „*sponsoring*”, vagy a „*controlling*” szintjét, de valamilyen mértékben támogatják a terrorista csoportokat. A Nairobi, Daressalam elleni, valamint a 2001. szeptember 11-i merényleteket megelőzően túlnyomórészt egységes volt az az álláspont, hogy az ezt a szintet el nem érő támogatás még nem igazolja az önvédelmi jogra hivatkozva a fegyveres támadásokat. Különösen 2001. szeptember 11-ét követően azonban már az önvédelmi jog ebben az esetben történő megalapozottságát hirdetők száma is jelentősen megnőtt.

A 2625 (XXV) sz. 1970 október 24-i határozat kimondja, hogy minden állam köteles arra, hogy a saját területén megszüntesse a más államokban történő polgárháborús cselekmények és terrorcselekmények szervezését és támogatását, vagy az azokban történő részvételt, vagy az olyan szervezett tevékenységek eltűrését, amelyek ilyen cselekvésekre irányulnak, abban az esetben, ha az említett cselekmények erőszak alkalmazását, vagy azzal való fenyegetést is tartalmaznak. Ennek a kötelezettségnek a megszegése ugyan nemzetközi jogot sértő cselekmény, de önmagában még nem minősül fegyveres támadásnak, amely ellen a katonai eszközök bevetése igazolt lenne.

Ezt az álláspontot alátámasztóan a Hágai Nemzetközi Bíróság is azt állapította meg egy 1986-ban született ítéletében, amelyben az Egyesült Államokat a Nicaragua elleni különféle agressziós cselekmények által elkövetett nemzetközijog-sértés miatt elmarasztalta, hogy a Contrák felfegyverzése és kiküldése feljogosítja a megtámadott államot a fegyveres övédelemre, de önmagában a fegyverekkel való támogatás és a logisztikai segítség nem. A Nemzetközi Bíróság határozata szerint tehát egy háttérállam csak abban az esetben tehető felelőssé gerilla- és terroristacsoportoknak a határokon álnyúló paramilitarista akcióiért, ha maga az állam küldte ezeket a csapatokat. A háttérállamnak tehát bizonyos mértékben hatalmat kell gyakorolnia az egyes akciók felett, ahhoz, hogy megállapítható legyen az azokért való felelőssége. Paech szerint ennek megfelelően az USA 1986-os bombatámadása Bengasi és Tripolis ellen, amely annak következménye volt, hogy Líbia megtagadta a berlini „La Belle” diszkó elleni merénylet gyanúsítottjainak a kiadatását, sem az önvédelmi jogra hivatkozva, sem pedig egyéb nemzetközi jogi szempont alapján nem igazolható. Ugyan ez vonatkozik arra az esetre is, amikor 1998-ban Szudánban került sor egy gyár, valamint Afganisztánban Osama bin Laden feltételezett kiképzőtáborainak a lebombázására, a kenyai és tanzániai amerikai nagykövetségek elleni merényletek megtorlásaként.

2001. szeptember 11-t követően egyre többen foglalnak amellett állást, hogy az ezen a napon elkövetett merényletek intenzitása eléri a fegyveres támadás szintjét, és ez a támadás annak az államnak tudható be, amelyik azt „*inaction*”, vagy a „*toleration*” révén lehetővé tette. Ezt az állítást arra alapozzák, hogy azért szükségszerűek a fegyveres intézkedések azokkal az államokkal szemben, amelyek nem akartak az államterületükön található terrrorszervezetekkel szemben fellépni, mert csak ilyen módon lehet a további támadásokat megakadályozni.

Heintze is azok közé tartozik például, akik szerint a Talibán de facto rezsim még abban az esetben is, ha a terrorizmust a „*sponsoring*” szintjénél alacsonyabb mértékben támogatta, megalapozta ezzel a támogatással az önvédelmi jogon alapuló fegyveres intézkedéseket Afganisztánnal szemben. Szerinte ennek az alátámasztására szolgál az a tény is, hogy a Biztonsági Tanács a szeptember 11-i eseményeket követően meghozott két határozatának preambulumban is említést tesz az önvédelemhez való jogról.

Mások szerint az, hogy a tálib rendszernek, és ez által Afganisztánnak nem tudható be az Al-Kaida tevékenysége, még nem zárja ki az önvédelmi jog megalapozottságát, amit azáltal is megerősíteni vélnek, hogy a BT elismerte a fentebb említett határozataiban az önvédelemhez való jogot. Ebben az esetben elsősorban a terrorcselekményt végrehajtó nemzetközi terrrorszervezettel szemben lehetne elvileg az önvédelmi jogot érvényesíteni. Ez azonban ismételt problémás kérdés a nemzetközi jog államközi jellege miatt. Amennyiben azonban az önvédelmi jognak nem lehetne fegyveresen érvényt szerezni a támogató állammal szemben is, ez a jog jelentős mértékben kiüresedne. Az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának az állami felelősséggel kapcsolatos tervezete megállapítja az állam felelősségét egy másik állam által elkövetett nemzetközi jog-ellenes cselekményének támogatásáért, abban az esetben, ha a támogató állam tudott a cselekmény jogellenességéről, és a cselekmény abban az esetben is jogellenes lenne, ha azt a támogató állam követte volna el. Klein szerint ezt analógiával alkalmazni lehet az állam és a nem állami terrrorszervezetek kapcsolatára is, és ezzel megalapozza a támogató állam felelősségét. Ebből pedig az következik, hogy a tálib rendszer és Afganisztán is - amennyiben ez a fennálló veszély leküzdése érdekében szükséges – a katonai önvédelmi intézkedések célpontja lehet.

Ezzel szemben azonban fel lehet hozni ellenérvként, hogy az államfelelősségről szóló tervezet 8. cikke külön szabályozza azt az esetet, amikor a magánszemélyek, vagy csoportok követnek el jogellenes cselekményeket: „*Egy állam irányítása, vagy ellenőrzése alatt álló magatartás: Egy személy vagy személyek egy csoportjának a magatartását államcselekedetnek kell tekinteni a nemzetközi jog szerint, ha a szerv, személy vagy a személyek csoportja valójában az adott állam utasításai szerint vagy irányítása vagy ellenőrzése alatt cselekszik, amikor a magatartását tanúsítja.*”

Ennek megfelelően tehát csak abban az esetben lenne a terrrorszervezet magatartása az államnak betudható, ha az állam maga utasítaná azt az adott cselekményre, vagy ha az az állam irányítása, vagy ellenőrzése alatt állana. A Nemzetközi Jogi Bizottság ennek a cikknek

a kommentárjában utal a Nemzetközi Bíróságnak a Nicaragua-ügyben hozott határozatára, amely a magánszemélyek és csoportok magatartása feletti állami kontrollt az adott esetben is megköveteli. Egy általános ellenőrzés nem elegendő a betudhatóság megállapíthatóságához. Ennek alapján egy „safe haven” rendelkezésre bocsátása a terroristák számára, valamint azok pusztá támogatása, vagy az önkéntes gerillaegységek kiképzése nem elegendő a tálib rendszer felelősségének, valamint az 51. Cikkely értelmében vett támadásnak a megállapításához a tálib rendszer részéről. A betudhatóság kritériuma ugyanis a Nicaragua-határozat szerint az effektív ellenőrzés („*effectieve controll*”), amely a magáncsapatok tevékenységét egyenként kontroll alatt tartja. Ezek alapján például Paech is amellett foglal állást, hogy Amerika Afganisztán elleni támadása nemzetközi jogilag nem volt igazolható.

Mások azonban, mint ahogy például Bruha is, úgy gondolják, hogy a Nemzetközi Bíróság Nicaragua-ügyben hozott határozata nem biztos, hogy a szeptember 11-i támadás kapcsán is helytálló lenne, hiszen az utóbbi esetben sokkal nagyobb a veszély mértéke. Ezen erőteljes veszélyeztetettség indokolja szerinte, azt, hogy már pusztán az államterület rendelkezésre bocsátása, mint a támogatás mértékének alacsonyabb fokozata, illetőleg egy generális kontroll megléte megvalósítja az agresszió tényét a támogató állam vonatkozásában is, és vele szemben is lehetővé teszi az önvédelmi jogra történő hivatkozást.

Valki László szerint azonban az agresszió eseteinek felsorolása is magában foglalja a tálib rendszerrel szemben az önvédelmi jog alkalmazására történő felhatalmazást. Azzal érvel, hogy az agresszióról szóló 3314 (XXIX) sz. határozat értelmében egy magánszervezet fegyveres cselekményei abban az esetben is betudhatók valamely államnak, ha ennek az államnak „ebben komoly része” van. Szerinte a Biztonsági Tanács által még 2001. szeptember 11-t megelőzően hozott határozatok is arra utalnak, hogy maga a BT is meg volt győződve arról, hogy a tálib rendszernek komoly része van az Al-Kaida támogatásában.

Így az 1214. (1998) sz. BT határozat a tálibok által ellenőrzött területeken lévő terrorista kiképzőközpontokról, és a terrortámadások tervezéséről szól. A határozat ugyan nem bírt kötelező erővel, de felszólította az államokat, hogy ne szállítsanak fegyvert Afganisztánba. Az 1267. (1999) sz. BT határozat megállapította, hogy a tálibok a korábbi határozat ellenére továbbra is támogatják Osama bin Ladent és szervezetét, és magatartásuk „veszélyt jelent a nemzetközi békére és biztonságra”. A BT kötelezte a tálibokat, hogy ne nyújtsanak menedéket a nemzetközi terroristáknak, és azok szervezeteinek, és adják ki Osama bin Ladent, továbbá a BT betiltotta a tálib légijárat repülőgépeinek fogadását, valamint elrendelte a külföldi bankokban a tálib számlák befagyasztását. Az 1333. (2000) sz. BT határozat részben megismételte az 1267. (1999) sz. határozat tartalmát, valamint megállapította, hogy mivel a tálibok nem hajtották végre a korábbi előírásokat, a kialakult helyzet „veszélyezteti a nemzetközi békét és biztonságot”. Elítélte azt is, hogy a tálibok terroristáknak nyújtanak menedéket Afganisztánban, és hogy kiképzik őket, és onnan kiindulva terrorista támadásokat szerveznek más államokkal szemben. A BT kötelezte a tálibokat, hogy hajtsák végre az 1267. (1999) sz. BT határozatot, és ne nyújtsanak többé menedéket a terroristáknak, ne finanszírozzák a tevékenységüket, és adják ki Osama bin Ladent. Szüntessék be a terrorista kiképzőtáborokat, és fejezzék be az ópiumtermelést, és eladást. Emellett valamennyi államot

arra kötelezte, hogy fegyverembargót vezessenek be Afganisztánnal szemben. Erre a határozatra a tálib rendszer válaszként kijelentette, hogy bojkottálja az amerikai és az orosz termékeket, és bezárja az Afganisztánban lévő ENSZ hivatalokat, és megtagadta Osama bin Laden kiadását is. Valki László szerint tehát ezek a határozatok egyértelműen arra utalnak, hogy megállapítható, hogy a tálib rendszernek komoly része volt az Al-Kaida támogatásában, ez pedig egyben az agresszió fogalmát valósítja meg, mely alapot ad Amerikának az önvédelmi jog gyakorlására.

Kérdés azonban, hogy ha még el is ismerjük az önvédelmi jog gyakorlásához szükséges első feltétel meglétét, megtehetjük-e ezt a többi feltétel esetében is.

6.2.2. A támadás folyamatba lépősége

További feltétel, hogy a támadásnak folyamatban lévőnek kel lennie. Tehát az önvédelemre jogosult államnak, vagy éppen támadás alatt kell állnia, vagy ha már megtámadták, fent kell állnia a veszélynek, hogy sor kerül a támadás megismétlésére.

Vitás azonban a megelőző önvédelmi intézkedések gyakorlásának jogszerűsége. Ez utóbbi kérdésben megoszlik a nemzetközi jogászok álláspontja. Egyesek szerint, mivel az önvédelmi jog kivétel az erőszak alkalmazásának tilalma alól, így szigorúan kell értelmezni gyakorlásának feltételeit. Ennek értelmében a nevezett jog csak akkor áll az érintett állam rendelkezésére, ha az ellen már megindították a támadást. Ez az értelmezés azonban túlságosan formalista és valóságidegen az uralkodó álláspont szerint, hiszen nem lehet egy államtól elvárni, hogy megvárja, míg az agresszor megtámadja. Szokásjogilag kialakulni látszik egy erre vonatkozó szabály, melynek értelmében a megelőző önvédelmi jog abban az esetben illeti meg az adott államot, ha az erre hivatkozó kormány bizonyítani tudja, hogy az ellenfél által tervezett támadás veszélye jelenlegi, és nem ad várakozásra időt, sem pedig arra, hogy más eszközt alkalmazzanak a katonai eszközök helyettesítésére. A szisztematikus értelmezés is hasonló eredményre vezet. Az Alapokmány 51. Cikkelye nem teszi lehetővé a veszély elhárítását, mert ez a BT kizárólagos hatáskörébe tartozik. Ennek értelmében különbséget kell tenni a veszély és fenyegetés elhárítása, és a közvetlenül fenyegető támadás elhárítása között. Annak a megállapítása ugyanis, hogy egy állam a nemzetközi békét és biztonságot veszélyezteti, a BT hatáskörébe tartozik, mint ahogy ebben az esetben meghozandó intézkedések elrendelése is. Ha ez a döntés minden magát fenyegetettnek érző államra rá lenne hagyva, akkor az ENSZ Alapokmányának a békét biztosító szerepe kiüresedne. A nemzetközi terrorizmus globalizálódása miatt ugyanis szinte minden állam hivatkozhatna arra, hogy az által fenyegetettnek érzi magát. Ezért indokolt a megelőző önvédelmi jogot a nyilvánvalóan közvetlenül fenyegető és másként el nem hárítható támadásokra korlátozni.

Kofi Annan volt ENSZ-főtitkár egy jelentésében (In larger freedom) megkülönbözteti egymástól a „pre-emptív” és a „preventív” önvédelmet. A pre-emptív önvédelem esetében a veszély a küszöbön áll, és másként nem hárítható el, csak megelőző csapással. Ebben az esetben a felhatalmazás az Alapokmány 51. cikkéből következik. A preventív önvédelem esetében viszont nem küszöbön álló, hanem „csak” fenyegető veszélyről van szó. Ilyen esetben a tervezet szerint a Biztonsági Tanács feladata lenne, hogy megvizsgálja a fenyegetés komolyságát, és hogy döntsön arról, hogy szükségszerű-e a katonai fellépés, vagy van-e más lehetőség annak elhárítására. A tervezetet végül nem fogadták el.

Az Al-Kaidával kapcsolatosan további problémát okoz, hogy a szervezetnek a világ minden részén vannak egységei, így például Németországban, Spanyolországban, Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban is. A terroristák tehát egyáltalán nincsenek határokhhoz kötve, szabadon változtathatják a tartózkodási helyüket, így a támadások adott esetben teljesen változó földrajzi pontokról várhatók.

6. 2. 3. A Biztonsági Tanács szükséges intézkedéseinek meghozatala

Harmadikként szerepel továbbá az a feltétel is, hogy az érintett állam csak addig gyakorolhatja az önvédelmi jogát, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és biztonság megóvása érdekében szükséges intézkedéseket meg nem hozta.

Sulyok Gábor szerint ebből a rendelkezésből egyértelműen látszik, hogy önvédelemnek pusztán ideiglenes szerepe van az Alapokmány szerint, vagyis csupán addig lehet az önvédelmi jogra hivatkozva erőszakot alkalmazni, amíg „az ENSZ kollektív védelmi mechanizmusa működésbe nem lép.” Tehát amint a Biztonsági Tanács meghozza a határozatát, megszűnik az önvédelem gyakorlásának joga, és az önvédelmi jogot gyakorló államnak fel kell hagynia az erőszakkal, kivéve, ha a Biztonsági Tanács felhatalmazást ad ennek az államnak a „nemzetközi béke és biztonság minden eszközzel” történő helyreállítására. Ebben az esetben azonban már nem önvédelemről lesz szó, hanem a Biztonsági Tanács felhatalmazásáról.

Sulyok szerint azonban azt is meg kell vizsgálni, hogy a Biztonsági Tanács mely határozata minősül „a nemzetközi béke és biztonság fenntartására szükséges rendszabálynak”. Ugyanis önmagában az a tény, hogy egy önvédelmi helyzetben a BT kényszerintézkedéseket rendel el, még nem feltétlenül jelenti, hogy ezek az intézkedések megfelelőek és automatikusan megszüntetik az önvédelmi jog gyakorlásának lehetőségét. Hogy mi minősül szükséges

rendszer szabály"-nak, az mindig a konkrét eset függvényében vizsgálándó, nem feltétlenül van szükség fegyveres erő alkalmazására. Újabb problémát vet fel az a tény is, hogy az Alapokmány 51. cikke nem tesz említést arról sem, hogy ki hozhat döntést a Biztonsági Tanács általi intézkedések kielégítő voltáról.

Az igaz ugyan, hogy a 2001. szeptember 12-i határozatban a BT csupán azt jelentette ki, hogy minden szükséges lépést megtesz majd annak érdekében, hogy a merényletre megfelelő válaszigintézkedéseket tegyen meg, valamint, hogy a terrorizmus minden formájával szemben felveszi majd a harcot. A 2001. szeptember 28-án meghozott 1373. (2001) sz. határozatban azonban már konkrét intézkedéseket rendelt el a terroristák anyagi és logisztikai támogatásának megszüntetése érdekében. Létrehozott egy bizottságot is annak érdekében, hogy figyelemmel kísérje az elrendelt intézkedéseknek az egyes államok általi végrehajtását. Továbbá kijelentette a BT, hogy továbbra is foglalkozni fog az ügyel.

Az Alapokmány 2. cikkében megfogalmazott erőszaktilalom elve és a Biztonsági Tanács monopóliuma az erőszak-alkalmazás elrendelésének kérdésében, valamint az önvédelmi jog korlátozott, és feltételhez kötött volta arra enged következtetni, hogy a BT ezen határozatával megtette azokat a szükséges intézkedéseket, amelyek az önvédelmi jog kifejtésének időbeli határáként szolgálnak.

Ezzel az állásponttal szemben azonban van olyan álláspont is, amely szerint az Afganisztán elleni támadás jogszerűségét túlnyomórészt az alapozta meg, hogy a Talibán nem tartotta magát az 1383. (2001) sz. BT határozatban előírtakhoz, és ezzel a kötelességszegéssel, valamint a terroristák támogatásának ezzel szorosan összefüggő jelenségével tették magukat az önvédelmi jogra alapozott fegyveres támadások célpontjává.

Kovács Péter szerint is addig tart az önvédelem, amíg a Biztonsági Tanács nem tud annál hatékonyabb fellépést garantálni, azaz amíg határozatának végrehajtását nem tudja kikényszeríteni.

Az Egyesült Államok pedig azt az álláspontot képviseli, hogy a fenti határozatok az 51. cikk alapján értelmezett önvédelmi joggal csupán párhuzamosan hatnak, és az önvédelmi jogot nemhogy megszüntetnék, hanem sokkal inkább alátámasztják.

Valki szerint amikor az USA a BT elé terjesztette az ügyet, azt minden bizonnyal nem azért tette, hogy a BT határozat meghozatalára tekintettel lemondjon az önvédelmi jogáról, az amerikaiaknak pusztán az volt a célja, hogy „valamilyen formában maguk mögött tudják a BT terrorizmust elítélő és az önvédelmi jogát elismerő állásfoglalását”. Nem volt szükség az

önvédelemre történő felhatalmazásra, hiszen az önvédelmi jog külön felhatalmazás nélkül is gyakorolható.

6. 2. 4. A szükségesség és az arányosság kérdése

Az önvédelem gyakorlásának vannak – közvetlenül az Alapokmány 51. cikkéből nem kiolvasható – a szokásjogon alapuló (de a kortárs nemzetközi jog egyéb normáiból is levezethető) korlátai is: a szükségesség és az arányosság.

A szükségszerűség kritériuma szerint az önvédelmi jog véget ér, ha az erőszak eléri célját, így alkalmazása már nem szükségszerű. Az vitatott kérdés, hogy ez mikor valósul meg: már a támadóknak az államterületről történő kiszorítása során, vagy a védekezés kiterjedhet a támadó állam területére is, esetleg magába foglalhatja a támadó állam kormányának megbuktatását is? Sulyok szerint ez utóbbi lehetőség nem igazán fér össze az Alapokmány szellemiségével.

A szükségesség és az arányosság kritériuma Nemzetközi Bíróság szerint is egyértelműen kapcsolódik a jogos védelemhez: *„...a jogos önvédelem csak az elszenvedett fegyveres agresszióval arányos intézkedésekre jogosít, amelyek szükségesek az agresszió megállításához”*

Vitás, hogy az önvédelmi jog csak a fegyveres támadás közvetlen elhárítására, és a status quo ante helyreállítására korlátozódna. Kérdéses továbbá az is, hogy mit lehet egy fegyveres támadásként kvalifikált terrorcselekmény esetében a status quo helyreállítása alatt érteni. Egyesek szerint ez mindenképpen magában kell, hogy foglalja annak a lehetőségét, hogy a megtámadott azt a célt kövesse, hogy a biztonságának tartós és súlyos fenyegetettségét megszüntesse.

Az Egyesült Államok célja az „*Enduring freedom*” akció során az volt, hogy megdöntse a tálib rendszert, és hogy egy új kormány jöjjön létre helyette. Erre időközben sor is került.

Abban a kérdésben, hogy az önvédelmi jogot lehet-e ilyen tágon értelmezni szintén megoszlik a nemzetközi jogászok álláspontja. Egyesek szerint az Al-Kaida vonatkozásában az volt a cél, hogy tartósan megszüntessenek egy veszélyforrást, míg a tálib rendszer kapcsán pedig az, hogy a terrorcselekmények támogatását tartósan lehetetlenné tegyék. Ennek megfelelően a

Talibán elleni katonai intézkedések alkalmazása egészen addig az időpontig, amíg a rendszert megfosztják a hatalmától nem kifogásolható.

Nagy Boldizsár szerint nem sorolható az arányos önvédelem fogalma alá az a jelenség, ha a BT felhatalmazása nélkül fegyveresen szerzi meg egy állam egy másik állam területe felett az ellenőrzést.

Ezzel szemben Valki azzal érvel, hogy az USA csupán a tálibellenes erőket segítette hozzá a hatalomra kerüléshez, és nem szerzett ellenőrzést Afganisztán teljes területe fölött. Ez szerinte szükséges volt ahhoz, hogy Amerika megelőzze a területét fenyegető újabb támadásokat, az Al-Kaida ugyanis annyira összefonódott a tálib rendszerrel, hogy a kettő szinte megkülönböztethetetlené vált egymástól, és így a tálib rendszer megszüntetése nélkül az Al-Kaida tevékenysége sem lett volna megszüntethető.

Heintze is úgy tartja, hogy mivel a Talibán nem tartotta be a Biztonsági Tanács korábban meghozott határozataiban foglalt kötelezettségeket, és annak ellenére sem szüntette be a terroristák támogatását, hogy a BT korábban már több nem katonai intézkedést is elrendelt ellene, indokolt volt ellene a katonai intézkedések alkalmazása is. Ennek megfelelően a tálib rendszer megszüntetése nem lépi túl az arányosságot. Heintze szerint ezt az is igazolja, hogy a Talibán feletti győzelmet követően a BT átvette a felelősséget az Afganisztáni fejlődés kapcsán alkalmazandó további intézkedések felett. Az 1383. (2001) sz. BT határozat alátámasztotta a bonni Afganisztán-konferencia eredményeit, az 1386. (2001) sz. BT határozatban pedig elrendelte egy nemzetközi biztonsági segélycsapat kiküldését. Heintze szerint azzal, hogy a határozat preambulumban a BT kijelentette, hogy támogatja a terrorizmus kiírtása érdekében történő nemzetközi erőfeszítéseket, valamint kinyilvánította az afganisztáni fejlődés kapcsán az elégedettségét, végül jóváhagyta a brit-amerikai katonai akciókat.

Bruha azonban úgy tartja, hogy egy államnak nincs joga az önvédelmi jogára hivatkozva egy másik államban a kormányt megdönteni. Ugyanis amennyiben ez megengedett lenne, egy-egy állam maga dönthetné el, hogy mely országok kormányait szeretné megdönteni, és biztosabban pótolni az önvédelmi jogára hivatkozva. Ez a jog azonban nem illetheti meg az egyes államokat, hanem csak a Biztonsági Tanács lehet erre jogosult. Ennek következtében a tálib rendszer megdöntése és egy új afgán átmeneti kormány létrehozása csak a BT felhatalmazásával, vagy jóváhagyásával felel meg a nemzetközi jogi szabályoknak. Hogy Afganisztán kapcsán teljesültek-e ezek a feltételek, kétséges, mivel a BT nem adott kifejezett felhatalmazást a fentiekre. Mégis sokan úgy gondolják, hogy az önvédelmi jogra történő többszörös utalásával, valamint az „*Enduring freedom*” akciónak a BT tagok általi elfogadásával egy hallgatóságos egyetértés ténye forgott fent. És ezzel egy kielégítő legitimációs alap jött létre. Ezzel gyakorlatilag a BT hagyta, hogy az önvédelmi jog gyakorlásának címe alatt tegyék meg azt, amit az Alapokmány VII. Fejezete értelmében neki kellett volna elrendelnie. Ez a tágabb értelemben vett önvédelmi jog tehát végül a Biztonsági

Tanács együttműködésével szerezte meg a legitimizációs alapját. Az önvédelem jogának ilyen tág értelemben történő alkalmazása azonban nem szerencsés a terrorizmus elleni küzdelemben, mert tartalmának tisztázatlan volta miatt komoly bizonytalanságot idéz elő a nemzetközi jogban.

Befejezés

A fentiek alapján tehát megállapítható, hogy az egyre nagyobb méreteket öltő, egyre több áldozatot követelő és a legváratlanabb taktikákat alkalmazó új típusú nemzetközi terrorizmussal szemben leginkább egy széleskörű nemzetközi összefogásra lenne szükség. Kíváncsú lenne egy átfogó, a probléma túlnyomó részét lefedő nemzetközi egyezmény létrehozása, amelyet azonban az államok nagy részének ratifikálnia kellene az eredményes alkalmazhatóság érdekében. Az eredményesség érdekében fontos lenne a nemzetközi együttműködés az egyes intézkedések kapcsán is.

Emellett a továbbiakban a hasonló vitás nemzetközi jogi kérdések elkerülése végett a terrorizmus elleni küzdelmet szolgáló intézkedéseket a Biztonsági Tanácsnak kellene elrendelni. Az utólagos, vagy hallgatólagos jóváhagyás által teremtett homályos nemzetközi jogi helyzetben ugyanis felmerül a kérdés, hogy mennyiben jogosult egy vagy néhány állam, nevezetesen az Egyesült Államok és szövetségesei önállóan dönteni a nem közvetlen veszélyek elhárításának szükségességéről, és az ennek során alkalmazandó intézkedésekről, ide értve a fegyveres beavatkozást is. A preventív háborúk folytatása ugyanis a szélesebb értelemben vett önvédelmi jog alapján, amennyiben azt valamennyi államnak biztosítani akarnánk, anarchiához vezetne, és meglehetősen kiüresítené az erőszak alkalmazásának Alapokmánybeli tilalmát. Ha viszont csupán az Egyesült Államoknak, mint szuperhatalomnak, vagy a béke modern őrzőjének kívánnánk a preventív háborúk folytatását a BT általi bármiféle előzetes felhatalmazása nélkül biztosítani, akkor ezzel gyakorlatilag egy a szuverénnel szembeni fegyveres beavatkozásokról szabadon rendelkező „szuper-szuverént” ismernénk el, ami az állami szuverenitás kérdése kapcsán szintén jelentős problémákat eredményezne.

Irodalomjegyzék

- Bruha, Thomas: Neuer Internationaler Terrorismus: Völkerrecht im Wandel?, In: Koch, Hans-Joachim: *Terrorismus – Rechtsfragen der äußeren und inneren Sicherheit*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2002, 51-82.o
- Gießmann, Hans Joachim: Terrorismus mit staatlicher Duldung oder Förderung, In: Frank, Hans – Hirschmann, Kai: *Die weltweite Gefahr Terrorismus als internationale Herausforderung*, Berlin Verlag, Arno Spitz GmbH, Berlin, 2002, 297-292.o
- Hacke, Christian: Weltordnungspolitik nach dem 11. September: Die deutsch-amerikanischen Beziehungen im Zeichen des Krieges gegen den Terror und der Irak-Krise, In: Isensee, Josef (Hrsg.): *Der Terror, der Staat und das Recht*, Duncker & Humblot GmbH, Berlin, 2004, 41-54.o.
- Heintze, Hans-Joachim: Ächtung des Terrorismus durch das Völkerrecht, In: Frank, Hans – Hirschmann, Kai (Hrsg.): *Die weltweite Gefahr Terrorismus als internationale Herausforderung*, Berlin Verlag, Arno Spitz GmbH, Berlin, 2002, 9-39.o.
- Heinz, Wolfgang S. – Arend, Jan-Michael: *Internationale Terrorismusbekämpfung und Menschenrechte, Entwicklungen 2003/2004*, Kreativagentur für PublicRelations GmbH, Bad Honnef – Berlin, 2004
- Helmerich, Antje: Wider den Etikettenschwindel – Ein politikwissenschaftlicher Erklärungsversuch des Begriffs „Terrorismus“, In: Bos, Ellen – Helmerich, Antje: *Neue Bedrohung Terrorismus, Der 11. September und die Folgen*, Lit Verlag, Münster, 2003, 13-29.o.
- Hirschmann, Kai: *Terrorismus*, Europäische Verlagsanstalt, Hamburg, 2003

- Kardos, Gábor: Terrorizmus és nemzetközi jog, In: Nagy, Boldizsár (szerk.): *Nemzetközi jogi olvasókönyv, Dokumentumok, Szemelvények*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 746-751.o

- Kecskés, Gábor: Az iraki háború a ius ad bellum tükrében, In: *Állam- és Jogtudomány* XLVIII. évfolyam, 2007, 149-179.o.

- Kende, Tamás (szerk.): *Nemzetközi jogi szemelvények és dokumentumok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000

- Klein, Eckart: Die Herausforderung durch den internationalen Terrorismus – Hört hier das Völkerrecht auf?, In: Isensee, Josef (Hrsg.): *Der Terror, der Staat und das Recht*, Duncker& Humblot GmbH., Berlin, 2004, 9-39.o.

- Kovács, Péter: *Nemzetközi Közjog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006

- Lattmann, Tamás – Nagy, Boldizsár: Támadható-e Bejrút vagy Tel-Aviv?, www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKAA0633&article=2006-0820-2201-39FQYS, 2008.06.24.

- Masenkó Mavi, Viktor: Terrorizmus, nemzetközi jog és emberi jogok: az algériaiak esete Boszniában, In: *Állam- és Jogtudomány*, XLIV. évfolyam, 2003, 95-108.o.

- Murswiek, Dietrich: Die amerikanische Präventivkriegstrategie und das Völkerrecht, a Westfälische Wilhelms-Universität Münster által szervezett Jura Forumon Münsterben, 2004. 11. 16-án elhangzott előadás. Megjelent a Jura Forum kiadványában 2004, 68-75.o., valamint a cikk eredeti forrása: *NJW* 2003, 1014 ff. o.

- Münkler, Herfried: Ältere und jüngere Formen des Terrorismus, Strategie und Organisation, In: Weichenfeld, Werner (Hrsg.): *Herausforderung Terrorismus, Die Zukunft der Sicherheit*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2004, 29-43.o.

- Nagy, Boldizsár (szerk.): *Nemzetközi jogi olvasókönyv, Dokumentumok, szemelvények*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

- Nagy, Boldizsár: Önvédelem, háború, jog, In: *Élet és Irodalom*, 2001.09.28., 39.szám, <http://www.es.hu/old/index2001.htm>, 2008.09.08

- Paech, Normann: Terror und Krieg, Zur Zivilisierung der neuen Weltordnung, In: Lutz, Dieter S. – Paech, Normann – Scheerer, Sebastian u. a.: *Zukunft des Terrorismus und des Friedens, Menschenrechte – Gewalt – Offene Gesellschaft*, VSA-Verlag, Hamburg, 2002, 75-92.o.

- Pohly, Michael – Durán, Khalid: *Osama bin Laden und der internationale Terrorismus*, Econ Ullstein List Verlag GmbH & Co. KG, München, 2001

- Scheerer, Sebastian: Terroristen sind immer die anderen, In: Lutz, Dieter S. – Paech, Normann, Scheerer, Sebastian u. a.: *Zukunft des Terrorismus und des Friedens, Menschenrechte – Gewalt – Offene Gesellschaft*, VSA-Verlag, Hamburg, 2002, 11-26.o.

- Shaw, Malcolm N.: *Nemzetközi jog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001

- Simma, Bruno: Terrorismusbekämpfung und Völkerrecht, In: Bos, Ellen – Helmerich, Antje: *Neue Bedrohung Terrorismus, Der 11. September und die Folgen*, Lit Verlag, Münster, 2003, 93-108.o.

- Sulyok, Gábor: Az egyéni vagy kollektív önvédelem joga az Észak-Atlanti Szerződés tükrében, In: *Állam- és Jogtudomány*, XLIII. évfolyam, 2002, 99-136.o.

- Townshend, Charles: *Terrorismus*, Philipp Reclam jun. GmbH & Co., Stuttgart, 2005

- Valki, László: Terroristák és nemzetközi jogászok, In: Nagy, Boldizsár (szerk.): *Nemzetközi jogi olvasókönyv, Dokumentumok, Szemelvények*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 754-757.o.
- Valki, László – Nagy, Boldizsár – Kardos Gábor: Interjú, In: *Fundamentum*, 2001. 4. sz, 39-45.o
- Varga, Krisztián: A megelőző háború koncepciója az Amerikai Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Stratégiájában, Védelmi stratégia, 2005.12.05., www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsegi_szemle/a_megelozo_haboru_koncepcioja, 2008.06.24.

Felhasznált források

- Az ENSZ Alapokmányának 2. cikk 4. pontja
- Az ENSZ Alapokmányának 39/42. cikke
- Az ENSZ Alapokmányának 51.cikke
- 35/168 sz. Közgyűlési hat.
- 2625 (XXV) sz. 1970. okt. 24. Közgyűlési hat.
- 3314 (XXIX) sz. 1974. dec. 14. Közgyűlési hat.
- 748 (1992) sz. BT hat.
- 883 (1993) sz. BT hat.
- 1044 (1996) sz. BT hat.
- 1160 (1998) sz. BT hat.

- 1189 (1998) sz. BT hat.
- 1199 (1998) sz. BT hat.
- 1203 (1998) sz. BT hat.
- 1214 (1998) sz. BT hat.
- 1267 (1999) sz. BT hat.
- 1333 (2000) sz. BT hat.
- 1368 (2001) sz. BT hat.
- 1373 (2001) sz. BT hat.
- 1383 (2001) sz. BT hat.
- 1386 (2001) sz. BT hat.

- 1963. szept. 14-i egyezmény a légi járművek fedélzetén elkövetett büntetendő és meghatározott egyéb cselekményekről

- 1970. dec. 16-i egyezmény a légi járművek jogellenes birtokba vétele elleni küzdelemről

- 1971. szept. 23-i egyezmény a polgári légi közlekedés biztonsága elleni jogellenes cselekmények elleni küzdelemről

- 1973. dec. 14-i egyezmény a nemzetközi jogilag védett személyek, beleértve a diplomataik ellen elkövetett bűncselekmények megelőzéséről, üldözéséről és büntetéséről

- 1979. dec. 17-i nemzetközi egyezmény a túszejtésről

- 1980 febr. 21-i jegyzőkönyv a nemzetközi polgári repülőtereken történő fegyveres erőszakos cselekmények elleni küzdelemről
- 1988. márc. 10-i jegyzőkönyv a kontinentális talapzatokon található platformok biztonsága elleni jogellenes cselekmények elleni küzdelemről
- 1991. márc. 1-jei egyezmény a plasztikbombák felkutatásuk céljából történő megjelöléséről
- 1997. dec. 15-i egyezmény a terrorista bombatámadások elleni harcról
- 1999. dec. 9-i egyezmény a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelemről
- Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts adopted by the International Law Commission at 56 th session, Supplement No. 10, (A/56/10), nov. 2001, In (Az államfelelősség, az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának tervezete, In: Nagy, Boldizsár: *Nemzetközi jogi olvasókönyv, Dokumentumok, Szemelvények*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 527-539.o.)
- ICJ Reports of Judgement Advisory Opinions and Orders 1986 (In: Kende, Tamás (szerk.): *Nemzetközi jogi szemelvények és dokumentumok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 322-335.o.)
- CIJ: Nicaraguai és ellene irányuló katonai és félkatonai tevékenységek ügye, 1986. június 27., *Recueil des arrêts, avis consultatifs et ordonnances de la Cour Internationale de Justice* (a továbbiakban: *Rec.*), 1986
- CIJ: A megszállt palesztin területen történő falépítés jogi következményeinek tárgyában adott tanácsadó vélemény, 2004. július 9., *Rec.*, 2004
- CIJ: *Nicaraguai és ellene irányuló katonai és félkatonai tevékenységek ügye*, 1986. június 27., *Rec.*, 1986

- Kofi Annan: *In larger freedom*,
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf?OpenElement>
- *Yearbook of the ILC*, 1980, 2. köt. I. rész

Egyetemi tanársegéd, DE ÁJK Jogtörténeti Tanszék

Townshend, Charles: *Terrorismus*, Philipp Reclam jun. GmbH & Co., Stuttgart, 2005, 173.o.; Helmerich, Antje: Wider den Etikettenschwindel – Ein politikwissenschaftlicher Erklärungsversuch des Begriffs „Terrorismus“, In: Bos, Ellen – Helmerich, Antje: *Neue Bedrohung Terrorismus, Der 11. September und die Folgen*, Lit Verlag, Münster, 2003, 13-29.o. 13, 15.o.; Masenkó Mavi Viktor: Terrorizmus, nemzetközi jog és emberi jogok: az algériaiak esete Boszniában, In: *Állam- és Jogtudomány*, XLIV. évfolyam, 2003, 95-108.o., 100.o.

Scheerer, Sebastian: Terroristen sind immer die anderen, In: Lutz, Dieter S.- Paech, Norman - Scheerer, Sebastian u. a.: *Zukunft des Terrorismus und des Friedens, Menschenrechte – Gewalt – Offene Gesellschaft*, VSA-Verlag, Hamburg, 2002, 11-26.o., 13-14.o.

Így például, ha a maffia valamelyik tagja meggyilkol egy vizsgáló bírót annak érdekében, hogy az államot a bűnüldözéstől visszariassza. (lásd: Helmerich: Wider den Etikettenschwindel..., 14.o.)

Helmerich: Wider der Etikettenschwindel..., 13-15.o.

Scheerer: Terroristen..., 14.o.; Simma, Bruno: Terrorismusbekämpfung und Völkerrecht, In: Bos, Ellen – Helmerich, Antje: *Neue Bedrohung Terrorismus, Der 11. September und die Folgen*, Lit Verlag, Münster, 2003, 93-108.o., 95.o.

Scheerer: Terroristen..., 14.o.

Kardos, Gábor: Terrorizmus és nemzetközi jog, In: Nagy, Boldizsár (szerk.): *Nemzetközi jogi olvasókönyv, Dokumentumok, Szemelvények*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 746-751.o., 746.o.

Kardos: Terrorizmus..., 746.o.

Heintze, Hans-Joachim: Ächtung des Terrorismus durch das Völkerrecht, In: Frank, Hans – Hirschmann, Kai (Hrsg.): *Die weltweite Gefahr Terrorismus als internationale Herausforderung*, Berlin Verlag Arno Spitz GmbH, Berlin, 2002, 67-102.o., 71.o.; Kardos: Terrorizmus..., 746-747.o.

Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 71.o.

Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 71.o., 79-87.o.; Klein, Eckart: Die Herausforderung durch den internationalen Terrorismus – Hört hier das Völkerrecht auf?, In: Isensee, Josef (Hrsg): *Der Terror, der Staat und das Recht*, Duncker & Humblot, Berlin, 2004, 9-39.o., 17.o.; Kardos: Terrorizmus..., 747.o.

Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 73.o.

Laqueur, W: *Die globale Bedrohung*, Berlin, 1998, 44.o.; Heintze: Ächtung des Terrorismus, 72.o.

Scheerer: Terroristen..., 15.o.

Klein: Die Herausforderung..., 11.o.

Klein: Die Herausforderung..., 12.o.; Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 73.o.; Gießmann, Hans Joachim: Terrorismus mit staatlicher Duldung oder Förderung, In: Frank, Hans – Hirschmann, Kai: *Die weltweite Gefahr, Terrorismus als internationale Herausforderung*, Berlin Verlag Arno Spitz GmbH, Berlin, 2002, 279-292.o., 279.o.

Scheerer: Terroristen..., 16.o.

Scheerer: Terroristen..., 16.o.

Scheerer: Terroristen..., 17.o.

Münkler, Herfried: Ältere und jüngere Formen des Terrorismus, Strategie und Organisationsstruktur, In: Weidenfeld, Werner (Hrsg.): *Herausforderung Terrorismus, Die Zukunft der Sicherheit*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2004, 29-43.o., 29.o.

Scheerer: Terroristen..., 18.o.

Klein: Die Herausforderung..., 12.o.

Klein: Die Herausforderung..., 13, 15.o.

A következő tipológiát lásd: Gießmann: Terrorismus..., 284-288.o.

lásd: Gießmann: Terrorismus..., 288-291.o.

Gießmann: Terrorizmus..., 284.o.

Münkler: Ältere und jüngere Formen..., 30-34.o.

Münkler ezzel a fogalommal azt a jelenséget jelöli, hogy a modern társadalmakban a munkának, a cserének és a jólétnek van integráló szerepe, míg a szenvedésből és áldozatkészségből fakadó magbecsülésnek nincs nagy jelentősége. (lásd: Münkler: Ältere und jüngere Formen..., 35.o.)

Simma: Terrorismusbekämpfung..., 94.o.

Münkler: Ältere und jüngere Formen..., 34-38.o.

Münkler: Ältere und jüngere Formen..., 39-43.o.

Bruha, Thomas: Neuer Internationaler Terrorismus: Völkerrecht im Wandel?, In: Koch, Hans-Joachim: *Terrorismus – Rechtsfragen der äußeren und inneren Sicherheit*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2002, 51-82.o., 54-55.o.

Osama bin Laden Muhammad bin Laden szaud-arábiai miliomos 17. gyermekeként született 1955-ben, vagy 1957-ben Dzsiddában. Egy ideig sikeresen tevékenykedett üzletvezetőként az apja tulajdonában lévő konszernnél, majd a hetvenes évek második felében az iszlám radikalizmus hatása alá került, mely a szent háborút, a dzsihádöt hirdette meg az iszlám ellenségeivel, így különösen az USA-val és a nyugattal szemben. (Ennek a dzsihádnak az egyik legfőbb jellemzője az iszlám nevében öngyilkos merénylet nagyszerűségének hirdetése.) Amikor 1979-ben szovjet csapatok szállták meg Afganisztánt, Pakisztán elkezdte megszervezni az iszlamista ellenállást, melyet Szaud-Arábia és az USA is támogatott, Az előbbi inkább pénzrel, míg az utóbbi a CIA révén fegyverekkel, illetve később a terroristák kiképzésével is. 1980-ban Osama bin Laden is Pakisztánba utazott, és először csak pénzzel és ideológiailag támogatta az afgán ellenállást, később maga is harcolt Afganisztánban a szovjet csapatokkal szemben, majd pedig számos arab országból toborzott iszlamisták számára a pakisztáni határ közelében létre hozott egy kiképzőtábor Massada (Oroszlánhegy) néven. 1988-ban Al-Kaida (A Bázis) néven megalapította a saját dzsihád-irodáját, amely az időközben világszerte kiterjedő terrorista akcióinak a központjává vált. Miután 1989-ben a szovjet csapatok kivonultak Afganisztánból, Osama bin Laden is visszatért Szaud-Arábiába. Amikor azonban az Egyesült Államok csapatokat küldtek Szaud-Arábiába, hogy az iraki katonákat előzzék Kuvaitból, Osama bin Laden gyűlölete még erősebben fordult az USA ellen. Szudánba költözött, és ide helyezte át az Al-Kaida központját is. Később Szaud-Arábiában elveszítette az állampolgárságát, és Szudánt is el kellett hagynia. Ekkor újra visszatért Afganisztánban, ahol polgárháború zajlott az iszlamisták különböző frakciói között. 1997-től kezdve az egyre erősebbé váló Pakisztán által is támogatott tálibok szereztek meg a hatalmat, Osama bin Laden pedig maga is a tálibok oldalára állt, és egyben azok támogatását is élvezte. 1998-ban megalapította a „Zsidók és Keresztések Elleni Nemzetközi Harcfrontot”, melyet „Nagy Al-Kaidaként is emlegetnek. Ennek célja, hogy valamennyi ország iszlamista terrrorszervezete számára fedőszervezetként szolgáljon. Ennek a Harcfrontnak az elsőszámú vallási parancsa valamennyi vallásos moszlim számára amerikaiak megölése, ide értve a civileket is. 1998-ban a tanzániai Daressalamban és a kenyai Nairóiban lévő amerikai nagykövetségek ellen elkövetett merényleteket követően az USA ötmillió dolláros vérdíjat tűzött ki Osama bin Ladenre. 2001. szeptember 11-én pedig koncentrált merényletet követtek el a World Trade Center és a Pentagon ellen. Ezt követően bin Laden a legkeresettebb emberré vált az USA-ban. (lásd Pohly, Michael – Durán, Khalid: *Osama bin Laden und der internationale Terrorismus*, Econ Ullstein List Verlag GmbH & Co. KG, München, 2001, 64-71.o.)

Hirschmann, Kai: *Terrorismus*, Europäische Verlagsanstalt, Hamburg, 2003, 56.o.

Bruha: Neuer Internationaler Terrorismus..., 56.o.

Osama bin Ladennek ma is rendelkezésre állnak az ez időben a CIA-tól kapott hőérzékelő „Stinger” rakéták. (lásd: Hirschmann: *Terrorismus*, 58-59.o.)

Hirschmann: *Terrorismus*, 57-58.o.

Hirschmann: *Terrorismus*, 58.o.

Hirschmann: *Terrorismus*, 62-63.o.

Münkler: *Ältere und jüngere Formen...*, 39-43.o.

Bruha: *Neuer Internationaler Terrorismus...*, 55-56.o.

1963 óta a következő egyezmények megkötésére került sor: 1963. szeptember 14-i egyezmény a légi járművek fedélzetén elkövetett büntetendő és meghatározott egyéb cselekményekről; 1970. december 16-i egyezmény a légi járművek jogellenes birtokba vétele elleni küzdelemről; 1971. szeptember 23-i egyezmény a polgári légi közlekedés biztonsága elleni jogellenes cselekmények elleni küzdelemről; 1973. december 14-i egyezmény a nemzetközi jogilag védett személyek, beleértve a diplomáták ellen elkövetett bűncselekmények megelőzéséről, üldözéséről és büntetéséről; 1979. december 17-i nemzetközi egyezmény a túszejtésről; 1980. március 3-i egyezmény a hasadóanyag fizikai védelméről; 1988. február 24-i jegyzőkönyv a nemzetközi polgári repülést szolgáló repülőtereken történő jogellenes erőszakos cselekmények elleni küzdelemről; 1988. március 10-i egyezmény a tengeri hajózás biztonsága elleni jogellenes cselekmények elleni küzdelemről; 1988. március 10-i jegyzőkönyv a kontinentális talapzatokon található platformok biztonsága elleni jogellenes cselekmények elleni küzdelemről; 1991. március 1-i egyezmény a plasztikbombák felkutatásuk céljából történő megjelöléséről; 1997. december 15-i egyezmény a terrorista bombatámadások elleni harcról valamint a 1999. december 9-i egyezmény a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelemről. (lásd: Heinz, Wolfgang S. – Arend, Jan-Michael: *Internationale Terrorismusbekämpfung und Menschenrechte, Entwicklungen 2003/2004*, Kreativagentur für PublicRelations GmbH, Bad Honnef – Berlin, 2004, 12.o.)

Heinz – Arend: *Internationale Terrorismusbekämpfung...*, 12.o.; Heintze: *Ächtung des Terrorismus...*, 80.o.

Heintze: *Ächtung des Terrorismus...*, 79.o.

Simma: *Terrorismusbekämpfung...*, 99-100.o.

Simma: *Terrorismusbekämpfung...*, 100.o.

Klein: *Die Herausforderung...*, 16.o.; Ebben az időszakban a következő cím alatt foglalkoztak a kérdéssel: „Az ártatlan emberek életét veszélyeztető vagy megsemmisítő, illetőleg az alapvető szabadságokat csorbító nemzetközi terrorizmus megakadályozását szolgáló intézkedések, valamint a terrorizmus és azon erőszakos cselekmények okainak vizsgálata, amely cselekmények az ínségben, csálódottságban, szenvedésben és kétségbeesettségben gyökereznek, és néhány embert arra kényszerítenek, hogy emberéleteket – beleértve a sajátjukat is – feláldozzanak radikális változások előidézése céljából”, (lásd: Klein: *Die Herausforderung...*, 16.o.)

1963. szeptember 14.

1970. december 16.

1971. szeptember 23.

Klein: Die Herausforderung..., 17.o.; Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 80-81.o.

1973. december 14.

Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 82.o.; Klein: Die Herausforderung..., 17.o.

1979. december 18.

Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 83.o.; Klein: Die Herausforderung..., 17.o.

1997. december 15.

1999. december 09.

Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 85.o.; Klein: Die Herausforderung..., 21.o.

1044 (1996) BT Határozat

Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 89.o.; Klein: Die Herausforderung..., 19.o.

Heintze, Ächtung des Terrorismus..., 89-90.o.

Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 90.o.

Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 91.o.,

Klein: Die Herausforderung..., 22.o.

Paech, Norman: Terror und Krieg, Zur Zivilisierung der neuen Weltordnung, In: Lutz, Dieter S. – Paech, Normann – Scheerer, Sebastian u.a.: *Zukunft des Terrorismus und des Friedens, Menschenrechte – Gewalt – Offene Gesellschaft*, VSA-Verlag, Hamburg, 2002, 75-92.o., 78.o.

Murswiek, Dietrich: Die amerikanische Präventivkriegstrategie und das Völkerrecht, Münsterben, a Westfälische Wilhelms Universitäten, 2004. november 16-án, a „Gewalt und Recht” címmel szervezett Jura Forumon elhangzott előadás, (a cikk eredeti megjelenési helye: NJW 2003, 1014 ff. o.), Az előadás anyaga a Jura Forum, „Gewalt und Recht” című kiadványában is megjelent, 68-75.o., 72.o.; A Bush-doktrína tisztán külpolitikai, ill. katonai doktrína, maga a nemzetközi jog abszolút elutasítja.

Hacke, Christian: Weltordnungspolitik nach dem 11. September: Die deutsch-amerikanischen Beziehungen im Zeichen des Krieges gegen den Terror und der Irak-Krise, In: Isensee, Josef (Hrsg.): *Der Terror, der Staat und das Recht*, Duncker & Humblot, Berlin, 2004, 41-54.o., 41-43.o.

Paech: Terror und Krieg..., 75.o.

Simma: Terrorismusbekämpfung..., 101-102.o.

Paech: Terror und Krieg..., 76.o.

Bruha: Neuer Internationaler Terrorismus..., 62.o.

Paech: Terror und Krieg..., 77-78.o.

Bruha: Neuer Internationaler Terrorismus..., 62.o.

Paech: Terror und Krieg..., 77-79.o.

Paech: Terror und Krieg..., 81.o.

Shaw , Malcolm N.: *Nemzetközi jog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 687.o.

Paech: Terror und Krieg..., 81.o.

Paech: Terror und Krieg..., 75.o.

Simma: Terrorismusbekämpfung..., 102.o.

Paech: Terror und Krieg..., 82.o.; Bruha: Neuer Internationaler Terrorismus..., 64.o.

CII: *Nicaraguai és ellene irányuló katonai és félkatonai tevékenységek ügye*, 1986. június 27., *Recueil des arrêts, avis consultatifs et ordonnances de la Cour Internationale de Justice* (a továbbiakban: *Rec.*), 1986, 103.o.

CII: *A megszállt palesztin területen történő falépítés jogi következményeinek tárgyában adott tanácsadó vélemény*, 2004. július 9., *Rec.*, 2004, 139. §; Kovács Péter: *Nemzetközi Közjog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 528-529.o.

Simma: Terrorismusbekämpfung..., 102-103.o.

Kende, Tamás (szerk.): *Nemzetközi jogi szemelvények és dokumentumok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 22-23.o.

Simma: Terrorismusbekämpfung..., 103-104.o.

Paech: Terror und Krieg..., 84.o.; Klein: Die Herausforderung..., 24.o.

Simma: Terrorismusbekämpfung..., 104-105.o.

Paech: Terror und Krieg..., 84.o.

ICJ Reports of Judgement, Advisory Opinions and Orders 1986, 14 ff., 62 ff., 104 ff. o.,
Paech: Terror und Krieg..., 84.o.; Shaw: *Nemzetközi jog*, 688.o.

ICJ Reports 1986, 102.o.

Bruha: Neuer Internationaler Terrorismus..., 67.o.

Paech: Terror und Krieg..., 84.o.

Simma: Terrorismusbekämpfung..., 105.o.; Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 92-93.o.

Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 92-93.o.

Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts adopted by the International Law Commission at 56th session, Supplement No. 10 (A/56/10), November 2001., Nagy, Boldizsár (szerk.): *Nemzetközi jogi olvasókönyv, Dokumentumok, szemelvények*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 527-539.o.

Klein: Die Herausforderung..., 29.o.

Nagy: *Nemzetközi jogi olvasókönyv*, 528.o.

Bruha: Neuer Internationaler Terrorismus..., 68-69.o.

Paech: Terror und Krieg..., 84-85.o.

Bruha: Neuer Internationaler Terrorismus..., 69-71.o.

Valki, László: Terroristák és nemzetközi jogászok, In: Nagy, Boldizsár (szerk.): *Nemzetközi jogi olvasókönyv, Dokumentumok, szemelvények*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 752-761.o., 754-757.o.

1998. december 8.

1999. október 15.

2000. december 19.

Paech: Terror und Krieg..., 86-87.o.

Valki: Terroristák..., 755-757.o.

Paech: Terror und Krieg..., 85.o.

Murswiek: Die amerikanische Präventivkriegstrategie..., 71-72.o.

Kofi Annan: *In larger freedom*, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf?OpenElement>, 122-126.pont

Paech: Terror und Krieg..., 85.o.

Paech: Terror und Krieg..., 85.o.; Kovács: *Nemzetközi közjog*, 529.o.

Sulyok, Gábor: Az *egyéni* vagy kollektív önvédelem joga az Észak-Atlanti Szerződés tükrében, In: *Állam- és Jogtudomány*, XLIII. évfolyam, 2002, 99-136.o., 110-111.o.

Sulyok: Az *egyéni*..., 111-113.o.

Paech: Terror und Krieg..., 85-87.o.; Simma: Terrorismusbekämpfung..., 106.o.

Paech: Terror und Krieg..., 87.o.

2001. december 06.

Heintze: Ächtung des Terrorismus..., 93.o.

Kovács: *Nemzetközi közjog*, 529-530.o.

Simma: Terrorismusbekämpfung..., 106.o.

Valki: Terroristák..., 760.o. Nagy Boldizsár szerint ugyanis az önvédelmi jogot a BT tudtával és jóváhagyásával lehet gyakorolni. (lásd: Nagy, Boldizsár: Önvédelem, háború, jog, In: *Élet és Irodalom*, 2001.09.28., 39.szám, <http://www.es.hu/old/index2001.htm>, 2008.09.08)

Sulyok: Az *egyéni*..., 113-114.o. Az önvédelem feltételeit szokásjogilag a Carolina gözös ügyéhez (1837), ill. Daniel Webster amerikai külügyminiszter nevéhez szokták kötni. 1837-ben brit állampolgárok felgyújtottak egy amerikai kikötőben lévő hajót, mert az utánpótlást szállított kanadai területek ellen támadó amerikai állampolgároknak. Webster és a brit külügyminiszter, Lord Ashburton 1842-ben megállapították azokat a szabályokat, amelyek szerint a brit és az amerikai kormány az önvédelem elvére hivatkozva fegyveres erőt alkalmazhat. Ennek alapján a veszély azonnali várhatósága esetén 1842 óta elismerik a megelőző önvédelem legitimitását. Ezt általában a fegyveres erők támadásra való mozgósítása esetén lehetett megállapítani. Webster szerint „*az önvédelem olyan azonnali mindent elsöprő szükségszerűség, amely más eszközök igénybevételére nem hagy lehetőséget, és megfontolásra sincs idő.*” Ennek megfelelően tehát az önvédelem három feltétele: a szükségesség (= ne legyen alternatívája), az azonnaliság (= ne kerülhessen sor békés rendezésre) és az arányosság (= nem aránytalan az önvédelmet kiváltó erőszakos tetthez, illetve egy újabb támadás elhárításához viszonyítva). (Kardos: Terrorizmus..., 749.o.; Kovács: *Nemzetközi közjog*, 531.o. Varga Krisztián: *A megelőző háború koncepciója az Amerikai Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Stratégiájában, Védelmi stratégia*, 2005.12.05., www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsegi_szemle/a_megelozo_haboru_koncepcioja, 2008.06.24.; ; Shaw: *Nemzetközi jog*, 687.o Lattmann Tamás – Nagy Boldizsár: *Támadható-e Bejrút vagy Tel-Aviv?*, www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKAA0633&article=2006-0820-2201-39FQYS, 2008.06.24.; Nagy: *Önvédelem...*)

CII: *Nicaraguai és ellene irányuló katonai és félkatonai tevékenységek ügye*, 1986. június 27., *Rec.*, 1986, 94.o.

Sulyok: Az *egyéni*..., 113-114.o. Az Ago bírő által a Nemzetközi Bizottság számára az államfelelősségről készített nyolcadik jelentés szerint a szükségesség akkor állapítható meg, ha a megtámadott államnak nem volt más lehetősége az erőszak elhárítására, csak az erőszak alkalmazása. Az arányosság szempontjából pedig nem a fegyveres támadás és a

válaszmagatartás viszonya bír relevanciával, hanem a kapcsolatot inkább a következő tényezők között kell megvizsgálni: „az önvédelemként kifejtett cselekmény és a fegyveres támadás megállításának és visszaverésének célja között, olyan módon, hogy a támadás megállításához és visszaveréséhez szükséges cselekmény ne legyen aránytalan az elszenvedett támadáshoz képest.” Lásd: *Yearbook of the ILC*, 1980, 2. köt. I. rész, 69.o. ; Shaw: *Nemzetközi jog*, 690.o.

CII: *Nicaraguai és ellene irányuló katonai és félkatonai tevékenységek ügye*, 1986. június 27., *Rec.*, 1986, 94.o.; Kovács: *Nemzetközi közjog*, 531.o.

Klein: *Die Herausforderung...*, 30.o.

Bruha: *Neuer Internationaler Terrorismus...*, 71.o.

Klein: *Die Herausforderung...*, 31.o.

Valki, László – Nagy, Boldizsár – Kardos Gábor: Interjú, In: *Fundamentum*, 2001. 4. sz, 39-45.o., 44.o.

Valki: *Terroristák...*, 761.o.

2001. december 06.

2001. december 20.

Heintze: *Ächtung des Terrorismus...*, 93.o.

Kecskés is úgy gondolja, hogy a BT a 2001 őszén hozott határozataiban hallgatólagosan felhatalmazta az USA-t az agresszorral elleni fegyveres támadásra, és ezzel nagy döntési szabadságot adott neki. (lásd. Kecskés, Gábor: *Az iraki háború a ius ad bellum tükrében*, In: *Állam- és Jogtudomány* XLVIII. évfolyam, 2007, 149-179.o., 151.o.)

Bruha: *Neuer Internationaler Terrorismus...*, 72-73.o.

Masenkó: *Terrorizmus...*, 100.o.

Murswiek: *Die amerikanische Präventivkriegstrategie...*, 72-74.o.